

TATRY

6 | 2022 | cena 1,90 €, pre predplatiteľov 1,60 €

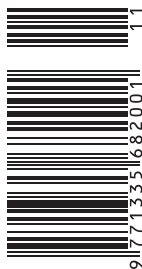
Flora Arvensis „oslavuje“ dvesto rokov

Vzácný rukopis o kvetene Oravy má
dodnes punc vedeckej práce

Horám vdáči takmer za všetko

Čerstvý deväťdesiatnik Ivan Urbanovič st.
si v rozhovore zaspomínal aj na svoje dobrodružstvá
vo veľkých kopcoch

ISSN 1335-6828

Murárik červenokrídly

(*Tichodroma muraria*)

Pestrofarebný „motýľ“ loviaci v skalných stenách. Vďaka výbornému maskovaniu je dokonale prispôsobený pre život v takomto prostredí.

  Radoslav Michalec

Vzrastom je o máličko väčší ako vrabec, nezameniteľný je vďaka svojim širokým červeno-čiernym krídlam s bielymi škvrnami a dlhému, dospejú zahnutému zobáku. Keď krídla zatvorí, mení sa na nenápadného, sivo-čierneho operenca s červenými škvrnami po bokoch, a tak dokonale splyva s okolím. Pri prelete na krátke vzdialenosti trepotavý pohyb jeho krídel pripomína let motýľa.

Pohybujúci sa murárik v skalách a pri zbere potraviny často pootvára krídla. To sa už mení na nápadného krásavca s karmínovočervenými krídlami. Je tichý a ozýva sa ojedinele. Vyskytuje sa vo vysokých polohách našich hôr od 500 do 1 800 m n. m.

Tatry sú jeho najsevernejším výskytom v Európe. Uprednostňuje predovšetkým vápencové horstvá. Svoj domov nachádza v štrbinách skál a hniezdo si vystieľa rastlinným materiálom. V skalnatých biotopoch s riedkym a nízkym porastom vegetácie loví hmyz, pavúky a drobné bezstavovce. V zimnom období je prelietavý a zatúla sa aj na dlhšie vzdialenosti do nižších polôh, kde ho môžeme pozorovať na hradoch, zrúcaninách, budovách a v kameňolomoch.

Murárik je veľmi vzácny a málo pozorovateľný vtáčik pre jeho utajený spôsob života v neprístupných skalných útesoch. ◀

Obsah

Viete, že...	2
Najstarší rukopis o kvetene Oravy má 200 rokov	3
Blesky, pády, pátrania, lavíny...	6
Na breh vytiahli vyše sto kilogramov odpadu	8
Upratovali aj doliny	11
Kamzík v plese	12
Kvetnicové pleso	14
Vodopády Tatier XII.	20
Páparec alpínsky s novou lokalitou v Tatrách	23
Ferdinand Katona – maliar tatranských nálad	26
Po stopách Jána Olejníka: Lendačan si berie Lendačanku	30
Čepčenie prežilo do dnešných čias	32
Po stopách histórie	33
Ivan Urbanovič st.: Horám vďačím takmer za všetko	35
Ponorte sa do ticha hôr	37
„Barabášovka“ brala tretiu Grand Prix v rade	38
Tatranec ze Slovácka	39
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LXI.

Vydavateľ: Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici

Adresa redakcie:

Tatranská Lomnica 14066, 059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakciatatry@gmail.com

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,

Mgr. Jana Tomalová, DiS. art.

tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:

Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Predplatné v SR uhradte na:

IBAN: SK528180000007000675288

Predplatné v ČR:

MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,

639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,

e-mail: import@mediacall.cz

www.mediacall.cz

Redakčná rada: JUDr. Mgr. Peter Dzurilla, Dr.h.c., LL.M.

(predseda), Ing. Pavol Majko, Ing. Peter Spitzkopf ml.,

Ing. Maroš Peiger, Ing. Katarína Žilkovanová, PhD.,

Mgr. Erika Feriancová, Ing. Juraj Majerčák,

Ing. Michal Jurčo, Ing. Marián Šturcel

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulok a medzititulok. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 20. 10. 2022

Evidenčné číslo: EV4596/12,

ISSN 1335-6828, IČO 54435293

Titulná strana
Malebný vitamín C
Snímka: Marcel Tobis

Zadná strana
Jesenné metamorfózy
Snímka: Marcel Tobis

Viete, že...

 redakcia

Minister životného prostredia Ján Budaj po maratónnej výberovej konaní na riaditeľov správ národných parkov v októbri vymenoval ôsmich vzácných území naprieč Slovenskom. Najlepšie vedomosti a vízie pre vedenie Tatranského národného parku v dvojkolovom výberovom konaní podľa komisie preukázal Pavol Majko, ktorý bol poverený riadením Správy TANAP-u od 1. apríla tohto roku a viedol aj niekdajšiu Správu TANAP-u pred zjednotením lesníkov a ochranárov. Šéf envirorezortu do našej uzávierky Majka za riaditeľa nevymenoval, naďalej ho však poveril vedením správy najstaršieho národného parku na Slovensku.

Novelu zákona o ochrane prírody a krajiny, ktorú predložil poslanec NR SR Jaroslav Karahuta, posunul parlament začiatkom októbra do druhého čítania. Súčasná právna úprava podľa Karahutu kladie polená pod nohy riadnej starostlivosti o pozemky a stavby nachádzajúce sa hlavne v zastavanom území obce. Podmienkou podpory poslaneckého klubu OĽaNO bol pozmeňovací návrh, na ktorom už predkladateľ spolupracuje. Vypadnúť by mali ustanovenia o súhlase vlastníka s vyhlásením chráneného územia či voľnom pohybe ľudí v územiach, na ktorých platí minimálne tretí stupeň ochrany.

Podľa predbežných výsledkov DNA analýzy vzoriek trusu a srsti medveďa hnedého pravdepodobne nedochádza k výrazným zmenám vo veľkosti populácie šelmy na Slovensku, informovali vedci z Karlovej univerzity v Prahe, ktorá na sčítaní spolupracovala so Štátnou ochranou prírody (ŠOP) SR. Štúdia hovorí o populácii medveďa hnedého v rokoch 2020 až 2021 s počtom 1 012 až 1 275 jedincov z dvetisíc nazbieraných vzoriek, čo je podľa ŠOP SR potvrdením počtu z predchádzajúceho sčítania tímu Ladislava Pauleho z rokov 2013 a 2014, ktorý narátal 1 214 jedincov na zázname tritisíc nazbieraných vzoriek.

Suché leto neprialo potomstvu z vtáčieho ostrova na Liptovskej Mare. Hladina priehrady dosiahla svoje pätnásťročné minimum, z vody sa vynorila i hlavná cesta, ktorá v minulosti viedla cez zatopené obce z Liptovského Mikuláša do Vlachov. Portál kukaj.sk vďaka živým prenosom odhalil, že vtáci ostrov, bežne odrezaný od okolitého sveta, mal pravidelnú návštevníčku, lišku. Tej nízka hladina vody zabezpečila pravi-

delný prísun potravy, z hniezd odnášala vajcia a nepohrdla ani dospelými jedincami. Z ostrova podľa informácií portálu tento rok nevyleteli takmer žiadne mláďatá.

Tatranský národný park spoločne s poľským Tatrzanskim Parkom Narodowym a americkým národným parkom Rocky Mountain spečatili na ďalších päť rokov svoje dobré vzťahy. História priateľstva sa začala písať ešte v roku 2007, odvtedy sa trojlístok sesterských parkov snaží o výmenu odborných poznatkov, skúseností, technológií, dát či informácií. Okrem podobného charakteru prírodného prostredia čelia územia rovnakým problémom či výzvam, ako sú starostlivosť o ekosystémy alebo návštevnosť a jej dopady na prostredie.

Ostatné týždne sa Tatranský národný park do titulkov novín dostal aj v súvislosti s losmi. Nešlo len o samicu Maiju, ktorej domovom je momentálne obora v Tatranskej Javorine, ale aj o mladého losa mokradňového, ktorý sa zasa „preslávil“ ako hlavný hrdina záberov z fotopasce na Liptove. Samec zrejme prešiel do Západných Tatier od našich severných susedov. A hoci takéto správy zoológov stále zaujmú, nehovoríme o prvom údaji týkajúcom sa výskytu losov v oblasti Západných Tatier. Terénni pracovníci Správy TANAP-u za ostatné roky už viackrát našli pobytové znaky ako stopy a trus losov.

Západné Tatry a Liptov majú vďaka spolupráci s dobrovoľníkmi, firmami a neštátnymi vlastníkami pozemkov obnovené štyri mosty na turisticky značených chodníkoch. Návštevníci sa prejdú po „čerstvých“ premosteniach v Trnoveckej, Kamenistej i Jaloveckej doline a na magistrále križujúcej Kamenistý potok. Ochránari vytypovali na neštátnom území TANAP-u ďalších šesť mostov v zlom technickom stave, ktoré by tiež mala čakať obnova. Kooperácia s dobrovoľnými skupinami je práve na neštátnom území úrychlovačom údržby turistického infraštruktúry. Situáciu totiž komplikuje zákon o správe majetku štátu, ktorý nedovoľuje investovať Správu TANAP-u do cudzieho majetku.

Expozícia tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici, známejšia skôr ako botanická záhrada, zatvorila po štyroch mesiacoch svoje brány. Od mája do polovice septembra nimi prešlo celkovo 13 600 ľudí, sezóna 2022 „preskočila“ vlnajšiu o viac

než dvetisíc návštevníkov. Vzácné druhy tatranskej flóry budú môcť záujemcovia obdivovať na budúci rok v máji, keď by mala po zime expozícia opäť privítať svojich priaznivcov.

Aj stánok Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u mal v posledný septembrový piatok svoje miesto pod Tatrami na Európskej noci výskumníkov. Vedeckopopularizačné podujatie ponára návštevníkov do tajov objavov a inovácií už 16 rokov, tento raz sa festivalom nieslo motto „Dôverujeme vede“. Tatranskí výskumníci v popradskom obchodnom centre prezentovali vedecké zariadenia, metódy výskumu a exponáty fauny, flóry či húb z najstaršieho národného parku na Slovensku.

Už tradične patrí tretia októbrová sobota v Mengusovskej doline pod Ostrvou spomienke na tých, ktorí svoj život zanechali v horách. Na Symbolickom cintoríne pribudli oproti minulému roku dve nové tabuľky s dvomi menami, spolu tak pietne miesto s devianskymi krížmi nenecháva v zabudnutí 537 obetí hôr na štyroch stovkách tabuliek. Limbový háj pri Popradskom plese už vyše 80 rokov pripomína pomítnulosť človeka v majestátnom a často nebezpečnom prostredí štítov a dolín v duchu motto „Mŕtvym na pamiatku, živým na výstrahu“.

Memoriál Jozefa Psoťku je venovaný pamiatke slovenských horolezcov, ktorí zahynuli na Mount Evereste. Tretia októbrová sobota „rozbehala“ okolie Štrbského Plesa, bežci sa vybrali na dve verzie trate, 38-kilometrov dlhú EXTREME a o 12 kilometrov kratšiu BASIC. V absolútnom poradí odbehol dlhšiu trať v najrýchlejšom čase, za dve hodiny a 45 minút, Slovák Martin Halasz. O šesť minút menej trvalo dosiahnuť cieľ prvému športovcovi na trati BASIC, z víťazstva sa radoval Tomáš Hudec.

Horský kros Gerlach v septembri preveril kondičku športovcov v 8,4 kilometrovom behu do vrchu. Trať z Gerlachova k Sliezskeho domu s prevýšením 879 metrov zvládol najrýchlejší Jozef Hlavčo za takmer 44 a pol minúty. Dva týždne na to štartoval v Ždiari Plesnivec SkyRun. S 26 kilometrov dlhou trasou s prevýšením vyše 1 300 metrov, ktorá viedla cez Vyšné Kopské sedlo a Chatu Plesnivec späť do Ždiaru, si najrýchlejšie poradil Pavol Orolin, okruh odbehol za dve hodiny a necelých 22 minút. ◀

Najstarší rukopis o kvetene Oravy má 200 rokov

S mimoriadne vzácnym dielom sa v knižnici pri Správe TANAP-u zaochádza doslova v rukavičkách. Ako inak, veď reč je o druhom zväzku vedeckej práce *Flora Arvensis* (Flóra Oravy), ktorý je starý rovné dve storočia. Ministerstvo kultúry ho pred desiatimi rokmi navyše vyhlásilo za historický knižničný dokument a trojlístok výročí uzatvára 180 rokov od smrti autora, ktorý zanechal pečať nielen v histórii botaniky, ale i cirkvi či súdnictva.

 Jana Tomalová autorka a archív Múzea TANAP-u

„Pre mňa je zaujímavé to, že je to Vitko,“ pousmial sa jeho príbuzný Ján Vitko po otázke, čo ho najviac fascinuje na predkovi, ktorého meno sa skloňuje vo viacerých historických kontextoch. Pavol Vitko starší alebo Paulus Vitkay senior, ako sa podpísal v neskoršej fáze svojho života autor *Flory Arvensis*¹, sa mohol ešte pred tromi desaťročiami javiť ako pomerne nenápadná osobnosť. Časom však o ňom archívy vydali silnejšie svedectvá. Ján Vitko sa v súčasnosti živí ako podnikateľ, je tiež špitálnikom Rádu sv. Lazara Jeruzalemského a jeho vášňou vždy bola história. Mozaiku života svojich predkov skladá už od deväťdesiatych rokov minulého storočia. Kúsok po kúsku, často sú to len malé, na prvý pohľad nenápadné čriepky. To naplno pochopí asi len ten, čo už zakúsil pátranie po genealogickej linke. Stále, keď sa zdalo, že už bolo „povedané“ všetko, vyšiel z tmavého knižničného regálu na svetlo sveta nový fakt a bádanie pokračovalo. Na Vitkaya spomína i pamätná tabuľa v jeho rodnej obci, Spišskom Bystrom (niekdajšie Kubachy), zaslúžila sa o ňu samospráva a rodina Jána Vitka, podľa ktorého by bez podpory a trpezlivosti najbližších, najmä manželky, bádateľská práca určite nebola tam, kde je. Ďalším míľnikom bude moment, keď sa podarí opraviť Vitkayov hrob v dnes poľskej Orawke.² Ďalšia kapitola sa uzavrie a reálne kontúry by mala nabrat' dlho pripravovaná publikácia o významnej osobnosti spod Tatier z pera jeho príbuzného.

Kňaza očaril svet rastlín

Paulusa Vitkaya zapísali do matriky 31. decembra 1779. Pre svoj život si vy-

bral duchovné povolanie. Nachádzal si však priestor aj na ďalšie spoločensky významné oblasti, kde zanechal svoj odkaz. Časopis TATRY je najviac zvedavý práve na Vitkayovo botanické „ja“. Knižnica pri Správe TANAP-u totiž v Tatranskej Lomnici uchováva originál druhého zväzku jubilujúcej zbierky *Flora Arvensis*, konkrétne kapitoly XIV až XXIV. Pôvodný rukopis mal dve samostatne viazané časti, prvá je však nateraz stratená.

Ide o najstaršie rukopisné spracovanie flóry cievnatých rastlín Oravy. „Text je napísaný krásnym rukopisom v latinskom jazyku na ručne vyrobenom papieri. Zachované druhý diel má vyše 330 nečíslova-

ných strán. Okrem vedeckých mien rastlín uvádzal aj niektoré slovenské ľudové mená, vedecký opis rastliny a väčšinou aj miesto výskytu na území Oravy,“ napísala v odbornom stanovisku k vzácnemu rukopisu botanička Dr. Dana Bernátová.

Nevieme, kde, ako alebo skrže koho Vitkaya uchvátil svet rastlinnej ríše. No vieme, že botanizoval na rozsiahlej ploche a spomedzi veľmi vzácných a ohrozených slovenských rastlín zdokumentoval výskyt mnohých druhov. Takmer všetky morfológické opisy sú doplnené odkazom na stranu v diele Görana Wahlenberga *Flora Carpatorum principalium...* z roku 1814, prvej ucelenej práci o flóre Tatier. „Na danú dobu je pozoruhodné, že kňaz na Orave disponoval knihou, ktorá bola vydaná iba niekoľko rokov skôr v Uppsale vo Švédsku. Absencia moderných komunikačných a dopravných prostriedkov nezabránila zaničenému botanikovi v štúdiu v tom čase novej literatúry,“ uznala botanička Správy TANAP-u Zuzana Kyselová. Okrem výpočtu lúčnych a lesných rastlín podľa nej Vitkay uvádza aj niektoré horské druhy ako napríklad ostricu pevnú (*Carex firma*), chudóbku vždyzelenú (*Draba aizoides*), dvojštítok hladkoplodý (*Biscutella laevigata*), astru alpínsku (*Aster alpi-*

Classis XIV
Didynamia
Gymnospermia.

Ajuga.

Corolla labium superius
minimum; stamina labio
superiore longiora.

Ajuga Pyramidalis. Perigon
pyramidalis, villosa; foliis
radicalibus maximis. Linn.
Syst. veg. Amer. p. 962.

A. foliis omnibus subequalibus
Wahl. Fl. Asp. 175

A. Algina. Linn. Syst. veg. p.
p. 962. n. 3.

Florae dense varicillari ciliati,
calyx villosus.

In sylvis montanis p. ad vicum
publicam generis Parviceram
viam Snyarsce alby in collibus
Dumia.

nus) či žerušku alpínsku (*Pritzelago alpina*) z Rozsutca. Výskyt fialky alpínskej (*Viola alpina*) opísal z Choča a všivca praslenatého (*Pedicularis verticillata*) tiež zo Stohu, Rozsutca a Fatranského Kriváňa. V Roháčoch ho zaujali napríklad pakrálik tatranský (*Leucanthemopsis tatrae*) a starček sivý kranský (*Senecio incanus* subsp. *carniolicus*). „Za zmienku stojí opis ostrice Buxbaumovej (*Carex buxbaumii*) bez udania lokality, dnes je považovaná na Slovensku za vyhynutú. Z rašelinísk pri obciach Bobrov a Jablonka uvádza kriticky ohrozený diablík močiarny (*Calla palustris*). Časť územia severnej Oravy zostala pod vodami Oravskej priehrady, o to cennejšie údaje sú o flóre v širšom okolí obce Bobrov,“ pokračovala vo vymenúvaní Kyselová. Vitkay zaznamenal aj viacero druhov z čelade vstavačovitých (*Orchidaceae*), ktoré sú dnes viac alebo menej ohrozené stratou a zmenami biotopov, takmer všetky sú zákonom chránené. Do práce autor zahrnul aj vyše tridsať druhov papradorastov. Hadivka obyčajná (*Ophioglossum vulgatum*) z okolia Zázrivej je v súčasnosti ohrozeným druhom, k chráneným taxónom patrí jazyk jelení (*Phyllitis scolopendrium*), Vitkay ho uvádza v Ľubochňanskej doline. „Z dnešného pohľadu je zaujímavá zmienka o synantropnej rastline laničníku siatom, (*Camelina sativa* syn. *Myagrum sativum*), ktorá rástla na poliach a úhoroch ako burina obilnín a lanu. Druh výrazne ustúpil po intenzifikácii poľnohospodárstva a je kriticky ohrozený,“ uzavrela Kyselová.

Dielo z roku 1842 doteraz odborníci považujú za vedeckú prácu. Patrí do fondu nášho národného kultúrneho dedičstva. Podľa posudku je vedecká hodnota *Flory Arvensis* nevyčísľiteľná, čo pred desiatimi rokmi potvrdilo aj ministerstvo kultúry, keď vyhlásilo zväzok za historický knižničný dokument. Pracovníci Správy TANAP-u i bádatelia s ním zaoberajú doslova v rukavičkách. Originál slúži skôr na nahliadnutie, pri štúdiu robí výskumníkom spoločnosť kópia diela.

Od Vitkaya k Szontaghovi

Rukopis, v ktorom Paulus Vitkay prejavil obdivuhodné floristické vedomosti, sa tlače nedočkal. Našťastie sa *Flora Arvensis* dostala do dobrých rúk. Na prvej vnútornej strane zväzku nájdeme podpis *Dr. Szontagh Miklós*. Originály oboch dielov získal z Vitkayovej pozostalosti Daniel Szontagh, otec podpísaného Mikuláša Szontagha, zakladateľa Nového Smokovca. „Szontagh publikoval zbierku v Rakúsku veľmi čestným spôsobom. Tiež uvádza, že mu starček Paulus Vitkay svoje dielo odovzdal,“ otvára Vitko rozprávanie o osude zbierky po smrti jej autora.

Szontagh citoval oba Vitkayove zväzky vo svojom publikovanom spracovaní flóry Oravy z roky 1863, čo len prikladá na fakte, že rodák z Kubách spracoval dielo naozaj komplexne a odborne.

Dnes nevedno, kde sa nachádza prvých trinásť kapitol odbornej práce o kvetene Oravy. I preto Vitko publikuje vo viacerých zdrojoch. Človek nikdy nevie, na ktorej povale môže dvestoročná zbierka ležať.

Titul mu udelil cisár

Paulus Vitkay senior, v tomto prípade môžeme napísať skôr Pavol Vitko starší, začal po štúdiách v Ružomberku, Banskej Bystrici, Bratislave, Trnave a Kecskeméte svoju kňazskú cestu v roku 1804 ako kaplán v Ružomberku. Ďalej pôsobil už ako farár v Bobrove, Zubrohľave a posledné roky života venoval slovenským veriacim v Oravke, obci na severe Oravy, dnešnej Oravke v Poľsku, kde svoju životnú cestu 14. novembra 1842 skončil a tam je aj pochovaný. V cirkevnej minulosti Vitkaya odhalili archívy zaujímavé skutočnosti. „Pôvodne sa uvádzalo, že bol čestným kanonikom pre hornooravský dištrikt. Zistil som, že to tak nie je. Bol archidiakonom pre hornooravský dištrikt a čestným kanonikom pre Spišskú diecézu. Ukázalo sa, že titul čestný kanonik mu udelil rakúsko-uhorský cisár František I. a vtedajší spišský biskup Dr. Jozef Bélik mu ho odovzdal,“ vysvetľuje okolnosti Vitko a dopĺňa i ďalší rozmer Vitkayovej osobnosti: „Bol prisediacim oravskej súdnej stolice. V tom čase to bol prakticky najvyšší súd, konečná inštitúcia pre obyvateľstvo s výnimkou vysokej šľachty.“ Táto funkcia podľa historikov patrila takmer výlučne príslušníkom šľachty, výnimočne iným mimoriadne váženým osobnostiam.

O prostrednej časti života Paulusa Vitkaya vieme menej. Ocenenia v cirkevnej i svetskej línii, ako aj botanická práca, však hovoria jasnou rečou. Tento všestranný rodák spod Tatier mal neutíchajúci hlad po vedomostiach, ktorý v kombinácii s pracovitosťou a svedomitosťou priniesol mnoho dobra pre jeho súčasníkov a zanechal odkazy v historických prameňoch pre nasledovníkov. ◀

¹ V literatúre a iných prameňoch sa môžeme stretnúť s viacerými podobami jeho mena (Pavol, Paulus) i priezviska (Vitko, Vitkay, Vitkai, Víttkay, Víttkai) a kombináciami týchto možností. Narodil sa ako Pavol Vitko na matrike zapísaný s latinským variantom krstného mena Paulus. Uvádza sa aj ako Pavol Vitko st. alebo Paulus Vitkay sen., história si totiž pamätá i Pavla Vitka ml., tiež rímskokatolíckeho kňaza pochádzajúceho z Kubách. Sám sa podpisoval ako Paulus Vitkay sen., v našom článku budeme používať formu Paulus Vitkay. Oficiálne je ako autor historického knižničného dokumentu uvedený „Pavol Víttkay“, hoci takýto tvar mena podľa žiadneho dohľadaného zdroja nikdy nepoužíval.

² Terajší náhrobok Paulusa Vitkaya sen. urobili farníci v Oravke pred zhruba 50 rokmi, aby zachovali pamiatku na svojho niekdajšieho kňaza. Po desiatročiach je však hrob v zlom stave, navyše, s chybným rokom úmrtia i menom. Na oprave hrobu s doplnením informácie, kto skutočne Vitkay bol, spolupracuje Vitko aj s generálnym konzulom SR v Poľsku Tomášom Kašajom, ako aj s miestnou farnosťou.

Pramene:

WAHLENBERG, G.: *Flora Carpatorum Principalium exhibens plantas in montibus carpaticis inter flumina Wagum et Dunajetz eorumque ramos Arvam et Popradum crescentes, cui praemittitur tractatus de altitudine, vegetatione, temperatura et meteoris horum montium in genere*. Göttingen. 1814.

Ostrica Buxbaumova
(*Carex buxbaumii*)
Kresba: Martin Leštinský

Zhodnotiť túto letnú sezónu sa nedá inak ako slovami „rušná“. Nebolo dňa, aby záchranárom nezazvonil telefón a nežiadal ich niekto o pomoc. Odrazilo sa to aj na množstve záchranných akcií, ktoré prevýšilo predchádzajúce roky a stúpol i počet úmrtí v horách. V polovici leta návštevníci kolabovali od horúčav a na jeho konci napadol sneh. Ani na jedno a ani na druhé však turisti a horolezci pripravení neboli.

 Peter Svätôjánsky
 archív HZS

Blesky, pády, pátrania, lavíny...

Éšte v prvej polovici mája, v čase sezónnej uzávery, pri lyžovaní z Baraních rohov strhla lavína najskôr desaťročného chlapca a vzápätí aj jeho otca. Prevládalo typické jarné počasie, bolo slnečno a teplo. Aj vo výške 2 440 m n. m. bolo viac ako 10 °C. Lavínu vytvoril nie veľký snehový splaz mokrého snehu. Váha masy však podrazila nohy najprv synovi a následne i otcovi. Po zhruba tristo metroch zastali pod Baraním sedlom smerom do Malej Studenej doliny. Muž sedel na nánose, mal zranenú nohu, chrbticu a bol otrasený. Chlapec bol zasypaný približne do pol pásu a mal problém spod snehu vytiahnuť lyže, ktoré mal stále na nohách. Po chvíli hrabania sa mu podarilo vyzuť si lyžiarky a bosý sa snažil vyslobodiť lyže spod nánosu. Trvalo to hodnú chvíľu. Zaregistrovali to i zamestnanci Téryho chaty. Keď sa chlapec, značne podchladený, dostal k lyžiam, znovu si obul lyžiarky plné snehu a zlyžoval na chatu požiadať o pomoc pre otca. Obaja Česi boli za spolupráce horských a leteckých záchranárov prevezení do nemocnice.

Nikto by nečakal, že bude trvať len 133 dní a do štatistík už 21. septembra 2022 pribudne ďalšia lavínová nehoda. Žiaľ, s tragickým koncom. V takom skorom termíne sme lavínové nešťastie ešte nezaznamenali. Udalosť prepísala aj historický záznam zo 17. októbra 1974 v Kopskom sedle, ktorá bola doposiaľ najskoršou tragickou nehodou z Belianskych Tatier.

A čo sa vlastne odohralo? Dve poľské dvojice skúsených horských vodcov chceli v ten septembrový deň vystúpiť na Bradavicu. Už tri dni predtým na naše územie zavítal studený front spojený so zrážkami. Vplyvom nízkych teplôt boli tieto zrážky snehové a netopili sa. Nad hranicou 2 000 m n. m. snehu neustále pribúdalo. Za 72 hodín napadlo okolo tridsať centimetrov. Počas výstupu, nad Kvetnicovým sedlom, skupiny menili svoje poradie. Pri tomto manévri jedna zo skupín uvoľnila snehovú dosku s rozmerom 10 x 10 metrov. Tá dvojicu následne strhla strmým žlabom do Slavkovskej dolinky. Dĺžka dráhy lavíny bola približne 250 met-

rov, výška odtrhu sa pohybovala od desať do dvadsať centimetrov. Následkom pádu v exponovanom teréne utrpeli obe osoby strhnuté lavínou zranenia nezlučiteľné so životom.

Táto lavína mala s tou spreď takmer polstoročia spoločné minimálne dve okolnosti. Vtedy, rovnako ako teraz, sa uvoľnilo len veľmi malé množstvo snehu a stalo sa tak v netradičnom čase, kedy to skutočne nikto nečakal...

Ďalšia, tentokrát kamenná lavína, zletela dole z Malého Kežmarského štítu ešte 21. júna 2022. Veľká masa skál preletela cez Nemecký rebrik Bocekovým vodopádom až na dno doliny. Hukot trval niekoľko minút a bolo len obrovským šťastím, že sa vtedy v okolí nikto nenachádzal. V okolí Zeleného plesa registrovali padať úlomky kameňov ešte pár dní.

Každopádne toľko šťastia v horách nebýva, aby sa takéto alebo podobné situácie zakaždým obišli bez ujmy. K letu v Tatrách neodmysliteľne patria aj búrky. Po zásahu blesku do dvoch poľských turistov horskí záchranári smerovali na Kriváň. Táto uda-

lošť sa stala v blízkosti Daxnerovho sedla presne uprostred augusta, keď sa v Tatrách nachádzalo najviac ľudí. Jedna osoba bola zasiahnutá priamo a druhá nepriamo, avšak tlaková vlna muža odhodila viac ako päť metrov. Po páde na zem mal poranenú hlavu a necítil si obe dolné končatiny. Druhého, iba 33-ročného Poliaka blesk na mieste usmrtil.

Záchranári sa na miesto tragédie dostali pomocou vrtuľníka v relatívne krátkom čase. Okoloidúcich turistov upozorňovali, že búrková činnosť ešte neskončila, a odporučili im, aby nepokračovali na vrchol. Aj napriek varovaniam ich len málokto poslúchol a drvivá väčšina šliapala na Krievň ďalej.

Koncom júla sa nevrátil z túry 69-ročný český turista, ktorý sa mal vybrať do oblasti Veľkého a Malého Kostola v masíve Prostredného hrotu spadajúceho do Malej a Veľkej Studenej doliny. Trvalo dva dni, kým sa telo muža vďaka pátraciemu psovi našlo pod jednou zo stien v Malej Studenej doline. Pravdepodobnou príčinou jeho úmrtia bol pád v exponovanom teréne.

Ďalší smrteľný pád sa udial na Satane, kde ešte koncom júna spadla 49-ročná Polka. Na Ihle v Patrii zahynul 56-ročný Slováč. Následkom zranení po páde z Kvetnicovej veže podľahol 46-ročný turista z Poľska a na Malom Kolovom štíte prišiel o život 58-ročný český horolezec.

Záchranárske zložky mali rušno aj začiatkom septembra. Hneď prvú sobotu v mesiaci sa dvojica poľských turistov vybrala na výlet na slovenskú stranu Tatier. Na Popradskom plese sa však rozdelili. Obaja smerovali na Rysy, no jeden klasickým turistickým chodníkom a druhý Zlomiskovou dolinu popod Vysokú cez Kohútik do Sedla Váhy. Stretnúť sa mali na Chate pod Rysmi alebo na Popradskom plese. Počas dňa bola nízka prevažujúca sa oblačnosť, miestami hmľa s viditeľnosťou do dvadsať metrov. Keďže muž, ktorý sa pohyboval mimo značeného chodníka, sa do tmy nevrátil, kamarát zalarmoval horských záchranárov. Stratený Poliak nemal mobilný telefón ani potrebný horolezecký výstroj pre prípad, že by sa dostal do exponovaného terénu. Celú noc ho hľadali horskí záchranári, do pátrania sa zapojili aj ich kolegovia z poľského TOPR-u. Po mužovi však ani stopy. Celú oblasť záchranári prehľadávali zo zeme aj zo vzduchu i počas ďalších dvoch dní. Pátracej akcie sa zúčastnilo celkovo 46 príslušníkov Horskej záchranej služby, z toho sedem psodovod so psami a dvaja špecialisti na lietanie s dronom, poľskí záchranári z TOPR-u i posádky vrtuľníkov Vrtuľníkovej zá-

chranej zdravotnej služby ATE a letky Ministerstva vnútra SR. Po troch dňoch sa 57-ročný turista bez toho, aby kontaktoval kamaráta, vrátil domov.

V znamení smrteľnej tragédie sa niesol aj začiatok babieho leta. V prvý októbrový piatok po dlhšej dobe zavládol v Tatrách pekný slnečný jesenný deň, no podmienky nad 2 000 m n. m. boli skôr zimné a niektorí turisti neboli zjavne na takúto situáciu vôbec pripravení. Jedným z nich bol aj 52-ročný Slováč, ktorý vystúpil slnečnou stranou z Veľkej Studenej doliny do sedla Prielom. Po pár krokoch bez mačiek na nohách v tienistých miestach strmého žlabu Zamrznutého kotla sa šmykol. Nasledoval nekontrolovaný pád niekoľko stoviek metrov. Vo veľkej rýchlosti jeho telo viackrát narazilo na trčiace skaly.

Záchranári sa po prilete vrtuľníkom snažili spraviť všetko, čo bolo v ich silách, žiaľ, márne.

Jedenásť obetí za také krátke obdobie vo Vysokých Tatrách a ďalšie dve v Západných je ozaj hrozivá štatistika. Smrteľných nešťastí bolo viac ako po minulých rokoch. Množstvo zásahov vo voľnom teréne je dôkazom toho, že ľudí v horách stále pribúda a sú čím ďalej tým menej disciplinovaní. ◀

Pozn. red.:

Tragická séria v októbri pokračovala ďalej. Pád z Kežmarského štítu neprežil 58-ročný Slováč, ďalší muž sa v ten istý deň zrušil z Kohútika ku Chate pod Rysmi. Resuscitácia bola neúspešná, svojim zraneniam napokon podľahol. Už na druhý deň pribudla v záchranárskych štatistikách ďalšia obeť. Pri zostupe z Bystrej lávky skolaboval len 36-ročný muž.

Chýbali domáci

 Martina Petránová

Vysokým Tatrám v lete chýbali domáci návštevníci. Podľa očakávaní Slováci hŕfne vycestovali do zahraničia, kde ich po dvoch rokoch rôznych obmedzení súvisiacich s pandemiou zlákal predovšetkým more. V porovnaní s rovnakým obdobím vlaňajška sa v našich veľhorách ubytovalo o tridsať percent menej hostí.

Celková bilancia uplynulej letnej sezóny v regióne Vysokých Tatier však nie je hrozivá. Leto už tradične zachraňovali jednodňoví návštevníci. Tento rok ich prišlo približne osemstotisíc, čo v porovnaní s vlaňajškom síce predstavuje prepád o zhruba štyridsaťtisíc, no potešili aspoň zahraniční návštevníci, ktorých v porovnaní s minulým rokom výrazne pribudlo. Vynahradili si zrejme predošlé leto, kedy im plány dovolenkovat na Slovensku skrížili prísnejšie pravidlá týkajúce sa cestovania v období korony. Celkovo sa v regióne Vysokých Tatier počas tohtoročnej letnej sezóny ubytovalo okolo 133-tisíc návštevníkov, čo je oproti vlaňajšiemu letu menej o asi sedemtisíc. Hoci čísla z čias pred pandemiou ostávajú nateraz vzdialenou metou, v porovnaní s minuloročnou letnou sezónou bol podľa štatistik Oblastnej organizácie cestovného ruchu Región Vysoké Tatry pokles návštevnosti len o približne päť percent.

Zatiaľ čo vlni pomer domácich a zahraničných návštevníkov predstavoval 82:18 percent, toto leto to bolo 63:37 percent. Do slovenských veľhôr sa vrátila tradičná česká, poľská i maďarská klientela, ale aj turisti z Izraela či pobaltských krajín, hostí zo západnej Európy a zámoria bolo však stále výrazne menej ako v minulosti. Svoje zrejme zohrala blízkosť hraníc s Ukrajinou, ktorá od februára čelí ozbrojenému konfliktu.

Pre tých, ktorí mierili do Vysokých Tatier, bola najväčším lákadlom príroda. Okrem turistiky sa zaujímali o možnosti kultúrneho vyžitia, pracovníci informačných kancelárií sa však stretávali aj s otázkami, ktoré sa týkali možných stretov s medvedmi. Terčom kritiky boli už tradične preplnené električky či nedostatok spojov, bez odozvy neostalo ani zvýšenie cien služieb v regióne. Turistom chýbala napríklad aj verejná práčovňa. Padali však i nezvyčajné otázky, napríklad aké televízne programy sú na Lomnickom štíte.

Aj napriek tomu, že Slováci toto leto dávali prednosť moru pred horami, hodnotia Tatranci túto sezónu ako dobrú a teraz sa chcú sústrediť na zimu, nad ktorou i pre energetickú krízu visí otáznik. „Verili sme, že už skončí doba neustáleho prispôsobovania sa situácii a budeme môcť plynule pracovať, zlepšovať, venovať sa iba hosťom a turistom, zatiaľ však už tretím rokom v našom sektore cestovného ruchu pokračujú rôzne turbulencie, ktoré sa snažíme ustáť s najlepším možným výsledkom,“ konštatuje Lucia Blašková, výkonná riaditeľka Oblastnej organizácie Región Vysoké Tatry. ◀

Na breh vytiahli viššie sto kilogramov odpadu

Tri kovové tyče, ktoré pravdepodobne kedysi slúžili na rozbíjanie ľadu, závoj nevesty, odznak s tatranskou tematikou, minca v hodnote sto forintov, hrebeň, dron či topánka. Aj takéto úlovky vylovili potápači, ktorí sa v posledný septembrový deň zanorili do štyroch tatranských plies, aby ich zbavili neporiadku po letnej sezóne. Na breh vytiahli celkovo 112 kilogramov odpadu.

 Martina Petráňová autorka, Martin Leštinský a Timotej Oravec

Po dvojročnej pauze, keď plesá dobrovoľníci čistili individuálne, sa v rámci akcie Čisté vody potápači opäť spoločne ponorili pod hladinu Štrbského, Popradského, Velického a Nového Štrbského plesa. Neodradil ich ani vytrvalý dážď a teplota vzduchu pod desať stupňov. Z prevažujúcej sa hmly občas vykukli snehom obsypané končiare, vo vyšších polohách sa teplota vody pohybovala len pár stupňov nad bodom mrazu. Do veľkého upratovania sa tentokrát pustilo dokopy 49 potápačov, ktorí zo spomínaných štyroch plies vylovili spolu viššie sto kilogramov neporiadku.

Najviac ho bolo už tradične vo vodách Štrbského plesa. Jeho dno odbremenilo 22 potápačov o 82,5 kilogramu odpadu. Vo vreciach končili najmä plastové poháriky, obaly z potravín či sklenené fľaše, našiel

sa však aj stavebný odpad a viaceré kuriozity vrátane závoja nevesty či tyčí, ktorými tam kedysi pravdepodobne rozbíjali ľad.

Vrecia neostali prázdne ani v ostatných troch lokalitách. Najmenej neporiadku bolo rovnako ako pred tromi rokmi, keď sa dobrovoľníci naposledy zanorili do plies spoločne, v Novom Štrbskom plese. Šiesti potápači odtiaľ vynesli štyri kilogramy smetí. Ďalších 9,5 kilogramu odpadu skončilo na brehu Velického plesa, ktorého dno prehľadalo osem dobrovoľníkov. Z Popradského plesa trinásti potápači vylovili celkovo 16 kilogramov neporiadku.

„Ani po dvojročnej pauze sme neboli nemilo zaskočení množstvom odpadu, ktorý sa podarilo dobrovoľníkom z plies vytiahnuť. Potvrdil sa trend posledných rokov, že spravidla ide o neporiadok star-

šieho dáta a nový odpad pribúda len sporadicky. Aj váha ukázala približne rovnaké číslo ako pred tromi rokmi, keď sme naposledy čistili plesá hromadne,“ zhodnotil 29. ročník akcie Čisté vody jej koordinátor Peter Spitzkopf zo Správy TANAP-u, ktorá je hlavným organizátorom podujatia. Štafetu po reforme národných parkov prevzala od Štátnych lesov TANAP-u, v réžii ktorých bolo čistenie plies od roku 2005. Dovtedy ho mal pod palcom Potápačský klub Vodnár z Popradu. Všetky ponory však musela odsúhlasiť vtedajšia Správa TANAP-u.

Plesá upratovali už skôr

Hoci pod hlavičkou Čisté vody sa vysokohorské jazerá upratujú od roku 1994, neporiadok z nich potápači začali vyťahovať už niekoľko desaťročí predtým. Najprv sa však pod ich hladiny zanorili z iného dôvodu. „Začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia sa do vtedajšieho Československa dostali prvé potápačské výstroje. V tom období navštívili Vysoké Tatry prví potápači, ktorých lákali plesá ako miesta, kde mohli objavovať, robiť pokusy či prekonávať rekordy. Vtedy sa ešte toho nevedelo veľa o dekompresii vo vyšších nadmorských výškach, síce existovali výpočty, ale tie bolo treba overiť

v praxi. Medzi prvé potápačské kluby, ktoré sa začali v plesách potápať, patrí napríklad bratislavský Nautilus, s ktorým spolupracoval aj známy slovenský ichtológ, jeden z najväčších odborníkov v celom vtedajšom Československu, doktor Balon. Zaujímal sa taktiež o tatranské plesá a bol prvý, kto upozornil na znečistenie Popradského plesa, čo dokazuje jeho príspevok v Sborníku prác o Tatranskom národnom parku č. 7, ktorý publikoval ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Je tam vyobrazený aj čln, ktorý ho ťahal po dne na lane, keďže v tej dobe ešte neboli vyvažovacie vesty. Už vtedy potápači spomínali, koľko je v plesách neporiadku a je možné, že keď niečo výnimočné našli, tak to aj vyniesli. No potom prišiel ten nešťastný rok 1965,“ odkrýva históriu ponorov v tatranských plesách dlhoročný potápač Pavol Král.

Veľké Hincovo pleso, ktoré je s takmer 54 metrami najhlbším plesom na slovenskej strane Tatier, si vtedy vyhladli ostravskí potápači na čele s Honzom Daněkom, čerstvým držiteľom československého rekordu v potápaní sa so vzduchom v mori, kde dosiahol hĺbku 99 metrov. Veľké Hincovo pleso bral ako výzvu. Nadmorská výška totiž, laicky povedané, pridáva metre, inak sa ráta aj čas potrebný na dekompresiu. „Boli to strašne ťažké ponory. Daněk s Dvořákom síce dosiahli dno, ale dvaja potápači sa utopili,“ pokračuje v rozprávaní Král. Vtedajšia Správa TANAP-u po tragédii zaujala rázne stanovisko a zakázala potápanie v plesoch Vysokých Tatier s výnimkou oficiálnych výskumných a pracovných úloh.

Chvíľu bolo ticho, potápači však hladiny plies opäť rozčeriť už začiatkom sedemdesiatych rokov. „V rokoch 1971 a 1972, teda aspoň podľa materiálov, ktoré mám, sa objavujú články dokumentujúce túto skutočnosť. V sedemdesiatych rokoch sa už začalo čistiť vo veľkom, možno k tomu prispel aj Jano Turošík, syn vtedajšieho riaditeľa Správy TANAP-u, ktorý bol takisto v spomínanom klube,“ ozrejmjuje okolnosti, za ktorých sa upratovanie plies rozbehlo naplno. Záujem o ich čistenie prejavili ďalší a ďalší potápači, postupne sa pridávali kluby z celého Československa.

„Tým, že vyťahovali z plies naozaj haldy odpadu, dokazovali, že to má význam. Sú z toho aj články, fotografie a filmové dokumenty. Čistenie plies mal v tom čase na starosti Jano Hudáček ako pracovník Správy TANAP-u. Celé to bolo na dobrovoľnej báze, klub sa prihlásil, povedal, čo chce spraviť, kde chce ísť a keď sa mu to od súhlasilo, tak šli s ním aj zamestnanci Správy TANAP-u, ktorí jeho členom asistovali. Napríklad, keď sa zrušila stará plaváreň na Štrbskom plese, ostravskí potápači vy-

niesli tri nákladné autá neporiadku, ktorý bol pod ňou. Všetko sa kedysi hádzalo z móla rovno do vody a dozbievalo sa to v podstate dodnes,“ vysvetľuje Král.

V roku 1981 sa do spolupráce s vtedajšou Správou TANAP-u zapojil aj Potápačský klub Vodnár z Popradu. „Keďže bol najbližšie, tak ho začali aj najviac využívať. Už sme nevolali potápačov z Ostravy ani z Bratislavy, pretože to bolo na dlhé lakte, ale Popradčanov, ktorí boli schopní prísť doslova do hodiny. Alebo z vlastnej iniciatívy zbierali odpadky. Samozrejme, po predchádzajúcej dohode so Správou TANAP-u a v sprievode niektorého z jej profesionálnych pracovníkov. V tej dobe to boli mladí chalani, ktorí jednoducho mali množstvo energie a chuť pomáhať,“ dodáva Král s tým, že takto to fungovalo až do roku 1993. Vtedy sa Popradčania ujali organizovania potápačského festivalu Hippocampus, ktorý sa presťahoval z Martina do Vysokých Tatier. „Organizačný výbor rozmyšľal nad tým, ako by sa to množstvo potápačov, ktoré príde na festival, dalo využiť pre dobrú vec a zároveň ako by sa im dal zatraktívniť pobyt, a tak skrsla myšlienka, že by mohli pomôcť čistiť plesá,“ uzatvára Král.

Organizátori sa pri hľadaní názvu akcie inšpirovali Čistými horami a vznikli Čisté vody. V roku 2005 k štyrom nižšie položeným plesám potápači skusmo pridali aj tie vyššie položené a rok nato sa akcia Čisté

vody v oblakoch rozbehla naplno. Plesá v rámci nej potápači upratujú priebežne, najmä počas letných mesiacov.

Vylovili ozaj všelich

Za takmer tri desaťročia potápači urobili spolu 1 916 ponorov a na breh vyniesli 7 200 kilogramov odpadkov. V tom sú však zarátané nielen tatranské plesá, ale aj ďalšie lokality. V minulosti boli totiž súčasťou akcie i viaceré potoky, potápači podali pomocnú ruku dokonca aj svojim poľským kolegom a spoločne upratovali krakovský lom Zakrzówek a Morské oko. V posledných rokoch okrem plies čistia tiež zaplavený kameňolom v popradskej mestskej časti Kvetnica. Hoci vo vreciach najčastejšie končí najmä bežný odpad, ocitli sa v nich už i viaceré kuriozity. Napríklad tomahavk z filmu *Náčelník Velký Had* (1967), ktorý s legendárnym Gojkom Mitičom v hlavnej úlohe nakrúcali v šesťdesiatych rokoch minulého storočia na Štrbskom plese. Práve z tohto jazera v minulosti potápači vylovili aj historické svietniky, hokejové bránky, sedačku z električky či gátrové píly na rezanie ľadu, ktorý sa kedysi zo Štrbského Plesa vozil i do reštaurácií v Pešti.

Grand Prix putuje do Nemecka

Akcia Čisté vody bola rovnako ako po minulé roky súčasťou Medzinárod-

Vedeli ste, že...

Skutočnosť, že čistenie tatranských plies má oveľa dlhšiu tradíciu než samotná akcia Čisté vody, dokumentuje aj článok Potápači Tatrám, ktorý napísal Ján Hudáček, niekdajší zamestnanec Správy TANAP-u, pre časopis Vysoké Tatry ešte v roku 1986. Zmapoval v ňom desať rokov spolupráce vtedajšieho správcu územia a potápačského klubu Permon z Ostravy, ktorého členovia boli priekopníkmi v upratovaní vysokohorských jazier.

V článku sa okrem iného píše, že „vplyv zvýšenia návštevnosti vo Vysokých Tatrách za posledných 15 rokov sa odzrkadlil aj v tatranských plesoch.“ Zjavný problém s čistotou mali najmä tie, ktoré sa nachádzali v centrách turistického ruchu. Spolu so Štrbským, Popradským a Velickým plesom sa s haldami odpadu v tých časoch borilo i Skalnaté pleso. Potápači sa tak logicky v prvých rokoch zamerali práve na tieto lokality. Pri prvom čistení Štrbského plesa vytiahli až tri nákladné autá neporiadku. Najviac ho bolo v okolí bývalej plavárne. Okrem konzerv, papierov či umelých hmôt vytiahli aj príbory, taniere, hrnčeky a iný riad pochádzajúci z blízkej reštaurácie. V Popradskom plese bolo odpadu zhruba o polovicu menej, medzi úlovkami však takisto figuroval i kuchynský riad z neďalekej chaty. Z Velického a Skalnatého plesa vylovili niekoľko desiatok košov odpadkov a stavebného materiálu, ktorý pochádzal ešte z čias budovania „nového Sliezskeho domu“ a kabínkovej lanovky. Len pre porovnanie, v roku 1985 skončilo na brehu Štrbského plesa „iba“ 15 košov neporiadku, pričom jeden vážil približne pätnásť kilogramov. Ďalších desať košov potápači vytiahli z Popradského plesa. Ako v článku konštatuje Hudáček, menej odpadu v týchto jazerách bolo aj vďaka tomu, že pri Štrbskom plese zrušili reštauráciu a požičovňu lodí. Popradské pleso v blízkosti chaty zase vtedajšia Správa TANAP-u oplotila.

Potápači za tých desať rokov však stihli vyčistiť aj iné plesá v blízkosti turistických chodníkov, niektoré dokonca viackrát. Celkovo ich bolo tridsaťšesť a vylovili z nich zhruba desať ton odpadkov a rôzneho materiálu. ◀

Jedným z úlovkov, ktoré potápači vytiahli spod hladiny Štrbského plesa, bol aj hrebeň.

Vo vreciach skončilo dokopy 112 kilogramov odpadu.

Pred vstupom do vody sa musel každý z potápačov zaevidovať. Rovnako ako aj po vynorení sa z plesa.

ného festivalu potápačských filmov, ktorý tentokrát hostilo Štrbské Pleso. Podľa jeho nového riaditeľa Michala Procházku podujatie má ambíciu pevne sa zakoreniť na novom mieste, o čom svedčí aj skutočnosť, že organizátori sa rozhodli k názvu festivalu symbolicky pridať TATRY. V rámci 37. ročníka si diváci mohli pozrieť takmer dve desiatky súťažných filmov a vyše dvesto fotografií. Svoje diela prihlásilo tridsať autorov z desiatich krajín. Nechýbali ani stretnutia so zaujímavými hosťami. Okrem profesora Františka Novomeského, ktorý je nestorom potápačskej medicíny na Slovensku, sa predstavili napríklad manželia Andrea a Tomáš Kisovci s prednáškou Ponory do minulosti, ktorá festivalovým návštevníkom priblížila archeológiu pod vodou očami potápačov.

Grand Prix si napokon odniesol dokument *The Coral Fighters of the Caribbean* z dielne nemeckého režiséra Florianu Guthknechta, ktorého hlavnou cenou „ovenčili“ aj v roku 2008. S kamerou sa tentokrát zanoril pod hladinu Karibiku, kde koralový svet ohrozuje krídlovec ohnivý. „Rozhodovali sme sa medzi dvoma filmami, ktoré boli ozaj kvalitatívne vyvážené, ale nakoniec sme Grand Prix udelili jemu, keďže environmentálnu problematiku poňal komplexnejšie,“ zdôvodnil výber predsedu filmovej poroty, zvukový majster Štefan Baroš. Víťazná snímka porotcov zaujala nielen z filmárskej stránky, ale aj odborným a dôkladným spracovaním témy.

Cenu poroty festivalu získala nemecká filmárka Claudia Schmitt za dokument *The Origin – Life around the Hot Spring*, ktorý mapuje život v okolí horúceho prameňa. Cena riaditeľa festivalu ostala na Štrbskom Plese, v rukách domáceho amatérskeho filmára a potápača Pavla Kráľa, ktorý svoju kameru namieril na jarné štrkoviská. Cenu prezidenta Zväzu potápačov Slovenska – Majster Slovenska a zároveň aj 1. miesto v kategórii film udelili tvorcom z Poseidon Studio za snímku *Vtáci ostrov – unikátny biotop Sĺňava*.

TOP fotografom sa tento rok stal Talian Claudio Zori, ktorému absolútne prvenstvo vynieslo autorské portfólio. O víťazovi rozhodla porota na čele s fotografom Ladislavom Dzivjakom, ktorá ocenila kvalitu a vyváženosť jeho snímok. „Vyberalo sa veľmi ťažko, keďže úroveň fotografií bola skutočne vysoká,“ zhodnotil šéf poroty kvalitu prihlásených diel. V kategórii sladká voda bodoval Peter Borsch, ktorý získal prvé miesto aj v kategórii kreatívna fotografia, v kategórii slaná voda porotcov najviac oslovili zábery Petra Schultesa, v kategórii čiernobiela fotografia triumfoval Ferenc Lőrincz a kategóriu amatérskej fotografie ovládol Martin Kanka.

Pod hladinou Velického plesa

„Potešilo ma, že na festivale mali výraznejšie zastúpenie slovenskí filmári, hoci vidieť, že v porovnaní so zahraničnými tvorcami je rozdiel v kvalite. V histórii festivalu sa však ešte nikdy nestalo, aby niekto získal Grand Prix aj druhýkrát, to je obrovské ocenenie, lebo víťazný film musí spĺňať naozaj všetky atribúty dokumentu. Porota sa už roky nemení, je stabilná, porotcovia sú ostrieľaní vlci, ktorí naozaj rozumejú filmárskemu kumštu, čo je zárukou toho, že víťazná snímka je skutočne kvalitná. Pri fotografiách v posledných rokoch vidieť, že najmä Taliani sú o triedu lepší, ale práve vďaka festivalom, ako je tento, sa autori môžu navzájom porovnávať a inšpirovať. Prirodzene potom i kvalita ide vyššie a je dobré, keď aj mladí tvorcovia majú možnosť niekde vidieť tú konkurenciu, aby sa mohli ďalej posúvať,“ uzavrel Pavel Svitanek, predseda Potápačského klubu Vodnár z Popradu, ktorý je organizátorom festivalu.

Podujatie, ktoré sa v roku 1994 presťahovalo z Martina pod tatranské štíty, doteraz privítalo množstvo významných hostí, navštívil ho napríklad Jean-Michel Cousteau, zakladateľ Ocean Futures Society a syn legendárneho Jacques-Yvesa Cousteaua. O svoje zážitky spod hladiny sa prišli podeliť aj charizmatický žraločí muž André Hartman, ktorý má na svojom konte desiatky stretnutí s obávanými veľkými bielymi žralokmi, známy filmový producent, režisér a spisovateľ Steve Lichtag či dobrodruh a expert na žraloky, autor kníh o Afrike a podmorskom svete Richard Jaroněk. Medzi hosťami nechýbal ani špecialista na jaskynné potápanie Peter Kubička a svoj film na festivale v minulosti predstavil i bývalý slovenský prezident Rudolf Schuster. ◀

Upratovali aj doliny

📍 Martina Petránová

Čistejšie sú po lete nielen tatranské plesá, ale aj doliny. Takmer štvrt tony odpadu sa podarilo vyzbierať dobrovoľníkom v Tatranskom národnom parku počas 44. ročníka akcie Čisté hory, ktorý sa uskutočnil v poslednú septembrovú sobotu. Ďalších takmer tristo kilogramov pribudlo k celkovej bilancii v rámci pred a po termínov.

Do upratovania Tatier sa zapojilo dokopy 846 nadšencov, pričom v hlavný deň ich prišlo rovných 750. „Na jednej strane nás teší takýto záujem o akciu, no na druhej sme rozčarovaní, že sa stále nájde dosť ľudí, ktorí nemajú problém vyhodiť smeti v národnom parku. Problémom už nie sú ani tak turistické chodníky, ale predovšetkým odpočívadlá popri cestách, ako aj intravilány a ich okolie, o čom svedčí i množstvo odpadu, ktorý zhromaždili dobrovoľníci v oblasti Tatranskej Lomnice,“ konštatuje dlhoročný koordinátor akcie Igor Stavný.

Vo vreciach už tradične končili najmä obaly od potravín, papierové obrúsky, cigaretové ohorky a sklenené fľaše, našli sa však aj rôzne kusy oblečenia, vložky do topánok, podrážka, plechovky od farieb, zadné perovanie z auta, šuplík z kovu či detská plastová pištoľ. „Zaujímavé je, že viacerí kolegovia skonštatovali, že v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi výrazne ubudlo plastových fliaš, čo by sa dalo pripísať na vrub ich zálohovaniu,“ doplnil koordinátor akcie, ktorá sa tento rok uskutočnila v rámci iniciatívy Ministerstva životného prostredia SR Čisté Slovensko.

Dobrovoľníci vyzbierali celkovo 539,7 kilogramu neporiadku od Oravy až po Tatranskú Javorinu. Ruku k dielu už tradične priložili najmä školy, ktoré v najvyhľadávanejších lokalitách ako Štrbské Pleso, Tatranská Lomnica a Hrebienok tvorili až osemdesiat percent účastníkov. Každý, kto sa do upratovania Tatranského národného parku zapojil, získal aj pamätnú samolepku.

Prvý ročník akcie Čisté hory sa uskutočnil v roku 1979. Až do vlaňajška dobrovoľníci spolu s Tatranským národným parkom čistili od odpadu aj Pieniny. Po reforme národných parkov si každé chránené územie organizuje upratovanie už vo vlastnej réžii. Podľa štatistík sa za viac ako štyri desaťročia podarilo zhruba 48-tisíc dobrovoľníkom odbremeniť prírodné prostredie od vyše 65 ton odpadu. Rekordným bol rok 1980, keď účastníci Čistých hôr vyniesli z dolín 7 655 kilogramov neporiadku, pričom až 3 700 kilogramov vyzbierali v okolí Skalnatého plesa. ◀

Upratovanie tatranských plies
v rámci akcie Čisté vody prináša okrem
„úlovkov“ v podobe všakovakých ľudských
odpadkov aj iné pozoruhodnosti.
Pomaly som končil svoju potápačskú
návštevu Nižného Žabieho Bielovodského
plesu, no zrazu mi zrak padol na koš
ležiacu v bahne medzi skaliskami...

 Pavol Král autor a Ján Slivinský

Ležala asi päť metrov podo mnou. Intuitívne som skontroloval zásoby vzduchu vo fľaši a keď som sa uistil, že to ešte bezpečne zvládnem, zanoril som sa ku kosti. Boli na nej pozostatky kože a srsti. Okamžite mi bolo jasné, že ide o kamzíka. A nie je tu dlho, pomyslel som si. Pomedzi sutovisko strmo sa zvažujúce do hĺbočiny som začal pátrať po ďalších jeho pozostatkoch. Vedel som, že šanca nájsť ich nie je veľká, no nútila ma zvedavosť, rutina aj povinnosť. Tentokrát sa však úsilie vyplatilo. Ďalšie porozhadzované kosti a nakoniec i celý trup aj s hlavou som našiel asi päťnásť metrov od miesta prvého nálezu. Bolo to takmer pri brehu, v hĺbke okolo štyroch metrov. S posledným vzduchom vo fľaši som robil potrebnú fotodokumentáciu a pred očami sa mi vynáral príbeh, ktorý sa mohol v týchto miestach odohrať. Jeden z mnohých príbehov kamzičích tragédií, ktoré sa udiali v Tatranskom národnom parku.

Bolo to zrejme počas predchádzajúcej zimy na juhovýchodných trávnatých svahoch Žabej kopy. Kopca, ktorého svahy padajú pomerne strmo k plesu. Kamzík sa vo svahu asi pošmykol na ľade, možno mu k pádu dopomohla lavína... V každom

v roku 1968, pozn. autora). Lebka nájdeného kamzíka tak pribudla k ďalším, ktoré sa tam za desaťročia podarilo nazhromaždiť pracovníkom niekdajšej Správy a neskôr Štátnych lesov TANAP-u po najrôznejších kamzičích tragédiách, bežnej to súčasťou života zvierat v drsnom vyso-

kohorskom prostredí. Ide o zbierku veľkej vedeckej hodnoty, som rád, že som mohol, tak ako už viackrát predtým, prispieť k jej rozšíreniu. O kamzičích nešťastiach v Tatranskom národnom parku dokonca vznikli aj dva autentické dokumenty pod názvom *Obete zimy* a *Kamzičie tragédie*. ◀

Nížne Žabie Bielovodské pleso

Kamzík v plese

prípade zletel dole a uhynul kúsok od brehu na zamrznutej hladine jazera, kde ho následne prikryl sneh. Buď sneh z lavíny, alebo snehová nádielka z oblakov. No a na jar sa jeho telo začalo odtápať. Našli ho krkavce, možno tiež líšky, medveď, orol či kuna, ktoré zužitkovali všetko, čo sa zužitkovať dalo a porozvláčali oddelené časti bokom, aby mohli nerušene hodovať. Keď bolo dielo dokonané a ľad na plese sa roztopil, pozostatky padli pod hladinu. Ani tu však nevyšli navniivoč. Pustili sa doň ďalší konzumenti. V tomto prípade predovšetkým larvy hmyzu, ktoré sa vo vodách jazera bežne vyskytujú. Či už larvy potočníkov, podeníek, pošvatiek, alebo vážok. Možno i žubrienky, ktoré tiež neopovrhnu takouto ponukou.

Zvyšky kamzíka som po jeho obhliadke a vyfotografovaní ponechal na mieste, keďže ide o prírodný materiál a nie o odpad po ľuďoch. Spod hladiny som zobral len lebku pre Výskumnú stanicu a Múzeum TANAP-u v Tatranskej Lomnici. Odborní pracovníci totiž v depozitároch sústreďujú podobné nálezy na vedecké účely už od vzniku pôvodnej výskumnej stanice v roku 1953 (s múzeom sa zlúčila

Kvetnicové pleso

Vo výraznom kotlovom stupni Velickej doliny, iba kúsok nad sto metrov vysokým skalným prahom Večný dažď, leží nenápadné Kvetnicové pleso. Turisti smerujúci na Východnú Vysokú prechádzajú okolo neho často s patričným opovrhnutím, veď v doline sú aj krajšie a väčšie jazerá. Nevýraznú „mláčku“ vedľa chodníka si niekedy ani nevšimnú. S veľkosťou sotva štyristo metrov štvorcových, rozmermi zhruba 40 x 17 metrov a hĺbkou do pol metra je dnes už len poslednou pamiatkou na svojho veľkého predchodcu. V skutočnosti však ide o veľmi významnú a hodnotnú lokalitu.

 Juraj Kapusta archív autora

Prečo na niektorých miestach tatranských dolinných stupňov sú ešte stále pomerne veľké plesá, zatiaľ čo inde tomu už tak nie je? Zdanlivo bezvýznamné pliesko je jedným z kľúčov k pochopeniu zložitých eróznio-sedimentačných procesov a vzťahov na dnách tatranských dolín.

Kvetnicové pleso bolo kedysi pomerne veľkých rozmerov. Jeho jazernú panvu však z väčšej časti už takmer úplne vyplnili sutiny a jemné sedimenty, ktoré sem od konca poslednej ľadovej doby priniesli sutinové prúdy a Velický potok. Práve na tomto mieste možno tušiť, akú obrovskú skazu predstavovali pre mnohé tatranské plesá sutinové prúdy. Ich intenzívnu aktivitu tu možno badať neustále.

Sutinové prúdy a plesá

Vplyv sutinových prúdov na niektoré plytké tatranské plesá bol z dlhodobého hľadiska zásadný a zničujúci. Sú dominantným vonkajším geomorfologickým procesom, ktorý od konca ľadových dôb najviac vplýval na zanášanie jazerných paniev v Tatrách. Zo svahov prinášali do okolia plies najväčšie množstvá zvetraného a nestabilného materiálu. Ich sedimenty sa najvýznamnejšie podieľali na tvorbe náplavovo-murových kuželov a náplavových rovín, ktoré v zásadnej miere následne ovplyvnili jazerné panvy plies. Sutinové prúdy možno – či už priamo alebo nepriamo – označiť za hlavnú príčinu zániku mnohých tatranských jazier. Ich

pričinením sa zmenšili pôvodné plochy a objemy desiatok plies.

Prúdy sutín, ktoré sa spúšťajú na svahoch po intenzívnych lejakoch, majú veľkú silu a sú schopné prenášať v pomerne krátkom čase obrovské množstvá materiálu. Nestabilné sutiny sa takto prostredníctvom erózných rýh transportujú relatívne ľahko do dolinných depresii – teda do bezprostrednej blízkosti jazerných paniev, ba nezriedka až priamo do nich. Od posledného zaľadnenia (približne desiatich rokov dozadu) tak sutinové prúdy priniesli do plies a ich blízkosti enormné množstvá materiálu.

Najväčšiu úlohu však zohrali pri tvorbe náplavovo-murových kuželov. Svojim

eróznou-akumulačným pôsobením ukladali prinesený zvetraný materiál do charakteristických sutinových lalokov (jazýkov). Neustálym pribúdaním materiálu sa kužele sutín postupne zväčšovali a rozširovali až natolko, že začali tvoriť bezprostredné okolie väčšiny plies.

Sutinové nebezpečenstvo rôzneho druhu

Pôsobenie sutinových prúdov na tatranské plesá môže byť priame, ale aj nepriame. Priamo pôsobia nepochybne prostredníctvom akumulácie materiálu. Mnoho zo sutinových prúdov ústí do jazerných paniev svojimi eróznymi ryhami alebo sutinovými lalokmi, cez ktoré prinášajú množstvá sutín a ukladajú ich na dná plies. Brehová čiara jazier sa tak postupne posúva v neprospech otvorenej vodnej hladiny.

Za nepriamy vplyv sutinových prúdov na jazerné panvy sa dá považovať ich opakované pôsobenie na sutinových kužloch. Sutinové prúdy pravidelne vyhrňajú a premiestňujú sutinu z vyšších častí kuželov do nižších. Takýmto spôsobom ju opätovne destabilizujú, transportujú stále nižšie, a tak aj približujú do okolia plies. Okrem toho prinášajú na kužele drobnú sutinu obsahujúcu množstvo piesku a jemných častíc. Jemné frakcie sa následne pri intenzívnych dažďoch tlakom vody vyplavujú zo spodných častí kuželov do samotných plies. Postupným vyplavovaním týchto častíc sa okraje jazerných paniev pod kuželom zanášajú a splytčujú, až sa postupne celkom vyplnia jemným materiálom.

Nepriamo pôsobia sutinové prúdy na tatranské plesá aj iným spôsobom. V niektorých prípadoch vyúsťujú do potokov, ktoré následne pritékajú do plies. Do koryt potokov prinášajú veľké množstvá sutín, piesku a jemného materiálu. V časoch zvýšených stavov vody majú tatranské potoky pomerne veľkú eróznou silu a často modelujú svoje riečiská. Nestabilné uloženie sutín a jemné sedimenty zo sutinových prúdov potoky rozplavujú a ďalej transportujú cez svoje korytá do nižšie ležiacich plies. Tým opätovne prispievajú k ich splytčovaniu a zanášaniam.

Urýchľovače sedimentačných procesov

Ryhy sutinových prúdov pôsobia v tatranských dolinách ako urýchľovače. Pomocou nich sa zvetraný materiál z najvyšších častí dolín transportuje až na dolinné dná oveľa rýchlejšie ako za normálnych okolností. Namiesto jeho pomalého pozvoľného presunu, ktorý by mohol trvať aj tisícročia, sa tak v relatívne krátkom

čase môže ocitnúť až v blízkosti plies. Transport erodovaných sutín a následne aj ich akumulácia sú prostredníctvom erózných rýh usmernené iba do istých častí dolinných dien. V prípade, že je tok materiálu nasmerovaný priamo do jazernej panvy plesa alebo do jeho blízkosti, sa zánik plesa rapídne urýchľuje.

Vznikom a aktiváciou sutinových prúdov na svahoch sa do plies alebo ich blízkosti dostáva materiál, ktorý by sa sem inak v mnohých prípadoch buď nikdy nedostal, alebo by sa sem zosunul podstatne pomalšie a ťažšie. Často sa takto do jazerných paniev plies dostáva sutinový materiál, ktorý by za iných okolností skončil mimo nich.

Kvetnica

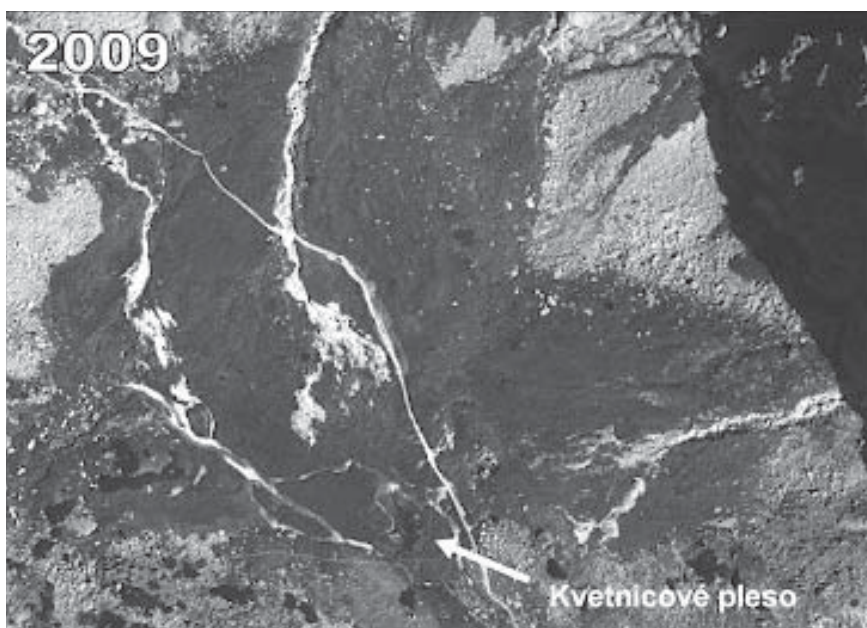
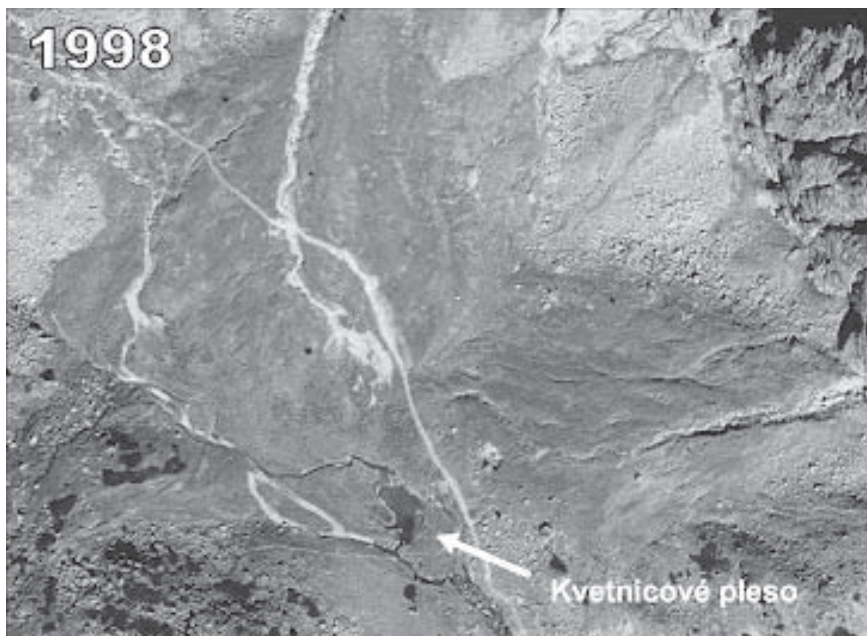
Kvetnicové pleso leží na juhovýchodnom okraji kotlovej (karovej) časti Velickej doliny, nad skalným prahom Večnej dážd severne od Velického plesa, v lokalite známej ako Kvetnica. Ešte predtým, ako dostala súčasné meno, nazývali už oddávna túto časť doliny príznačným pomenovaním – Záhradka. Dnové časti dolinného stupňa sú vlhké a na jemnejších sedimen-

Kvetnicové pleso vo Velickej doline a sedimenty posledných sutinových prúdov na náplavovej rovine

Terén na dne Kvetnice je v okolí Kvetnicového plesa nápadne rovinatý.

Aktivita sutinových prúdov v Kvetnici na ortofotomapách

Zdroj: © Topografický ústav Banská Bystrica Ortofotomapa © EUROSENSE, s. r. o., www.eurosense.sk

toch sa dobre darí vzácnym druhom rastlín subalpínskeho stupňa. Z botanického pohľadu patrí toto miesto k najpozoruhodnejším lokalitám Tatier.

Kvetnica má charakter rovinatejšieho kotlového stupňa, na ktorom sa vytvorila pomerne rozsiahla náplavová rovina, takmer úplne vyplnená naplaveným drobným štrkom a pieskom. Maximálna dĺžka tohto stupňa je okolo 230 metrov a maximálna šírka približne 140 metrov. Od ostatných častí doliny je oddelený zhora aj zdola skalnými prahmi.

Kvetnicu obklopujú štítový rázsochy Čertovho chrbta a Velických Granátov (Kvetnicová veža – 2 432,9 m n. m., Kotlový štít – 2 601,1 m n. m., Veľká Granátová veža – 2 317,7 m n. m., Bradavica – 2 476,0 m n. m.). Z uvedených hrebeňov spadajú do Kvetnice viaceré výrazné žľaby. Dolinný stupeň po okrajoch ohraničujú rozmerne sutinové kužele, nasýpané z okolitých stien a žľabov založených na mylonitových zónach (tektonicky porušené miesta skalného masívu, vyznačujú sa zvýšeným zvetrávaním a tvorbou sutiny).

Kvetnicové pleso z pohľadu histórie

Plytké Kvetnicové pleso (max. hĺbka 0,5 až jeden meter), ležiace v nadmorskej výške 1 816 m n. m., je posledným pozostatkom kedysi určite rozsiahlejšieho jazera. Nachádza sa v bezprostrednej blízkosti turistického chodníka vedúceho od Velického plesa a Sliezskeho domu smerom k Poľskému hrebeňu.

Podľa niektorých autorov Kvetnicové pleso nie je plesom v pravom slova zmysle, ale údajne iba rozplaveným korytom Velického potoka, ktoré vzniklo počas povodne v roku 1958. Túto chybnú teóriu však možno na základe viacerých jasných dôkazov úplne vylúčiť. Na najstarších leteckých snímkach z rokov 1949 a 1955 sa dá jazero jednoznačne identifikovať. Rovnako je zobrazené už na starých mapách či fotografiách z 19. storočia a zmienky o plese nájdeme aj v staršej literatúre. Spomína ho napríklad už Jakub Buchholtz (1783), Albrecht von Sydow (1830), či neskôr Fridrich Fuchs (1863).

O tom, že v tejto časti Velickej doliny bolo kedysi podstatne rozsiahlejšie pleso, sa domnievali na základe rôznych indícií viacerí autori. Medzi prvými Andreas Jonas Czirbesz (1772), Kristián Genersich (1807) či Walery Eljasz (1896), konštatujúci vo svojom sprievodcovi po Tatrách, že Kvetnica mala kedysi tiež jazero, ktoré teraz pripomína iba „bezvýznamná močarina“. Reálnu hypotézu o jeho zániku podal najlepšie Michal Lukniš (1973), ktorý konštatuje, že bolo zanesené – tak ako aj

Kvetnicové pleso na mapách druhého, tretieho a štvrtého vojenského mapovania z 19. storočia

iné plesá – deltou potoka a susednými náplavovo-murovými kuželmi, čím sa tu vytvorila rozsiahla náplavová rovina.

Sutinové prúdy a kužele v Kvetnici

Z monitoringu na základe historických ortofotomáp medzi rokmi 1949 až 2019 vyplynulo, že sutinové prúdy v oblasti Kvetnicového plesa sú značne aktívne a dynamické. Do jeho bezprostredného okolia zbiehajú pravidelne v časovom odstupe najviac niekoľko rokov. Zväčša pôsobia vo svojich starých korytách (ryhách), kde sa opätovne aktivizujú. V spodných častiach koryt sa pravidelne vetvia (bifurkujú), pričom tu vytvárajú charakteristické sutinové laloky.

Sutiny zo sutinových prúdov sa zastavovali a často ukladali v tesnej blízkosti súčasného Kvetnicového plesa (vo vzdialenosti od 20 do 100 metrov od brehu). Niekoľkokrát vnikli až do plesa (naposledy to bolo medzi rokmi 2015 až 2018). Najkatastrofickejšie boli sutinové prúdy pred rokom 1949, ktoré nepochybne zanesli severovýchodnú časť plesa. Jeho brehovú čiaru deštruovali až v jednej štvrtine dĺžky. Výmeru zasypanej plochy nie je možné spoľahlivo určiť. Časť z nánosu sutín bola však v priebehu ďalších rokov postupne rozplavená potokom.

Náplavovo-murové sutinové kužele v susedstve Kvetnicového plesa sú pomerne veľké, výrazného tvaru, dobre zásobované sutinovým materiálom, s veľkou dynamikou a aktivitou sutinových prúdov.

Zánik Kvetnicového plesa

Na základe detailnej analýzy digitálneho terénneho modelu, dynamiky sutinových prúdov, geomorfologických foriem a terénneho prieskumu možno vyvodíť príčiny zániku kedysi rozmerného Kvetnicového plesa. Pôvodné jazero v Kvetnici zanikalo postupne z viacerých dôvodov. Hlavnými príčinami boli zasypávanie prostredníctvom sutinových prúdov, zanášanie jemnými sedimentmi Velického potoka a vyplavovanie jemného piesku

zo susedných náplavovo-murových kuželov za extrémnych zrážok.

Osud pôvodného plesa najviac ovplyvnili sutinové prúdy. Z prinášaných zvetralín naakumulovali pod žlabmi rozľahlé kužele a ich materiál sústavne ďalej rozplavovali – buď priamo alebo prostredníctvom potoka – do nižšie položeného jazera. Väčšie sutiny sem prichádzali rovno počas extrémnych sutinových lavín, jemné sedimenty vyplavil potok zo svojich koryt postupne neskôr.

Zánik pôvodného väčšieho plesa majú na svedomí dva mohutné rozplavované sutinové kužele pod stenami Velických Granátov. Na týchto je vidieť značnú aktivitu sutinových prúdov, ktoré sú dobre zásobované sutinovým materiálom. Ich zberné oblasti pretkávajú totiž viaceré zásobované sutinovým materiálom. Ich zberné oblasti pretkávajú totiž viaceré zásobované sutinovým materiálom. Ich zberné oblasti pretkávajú totiž viaceré zásobované sutinovým materiálom. Ich zberné oblasti pretkávajú totiž viaceré zásobované sutinovým materiálom.

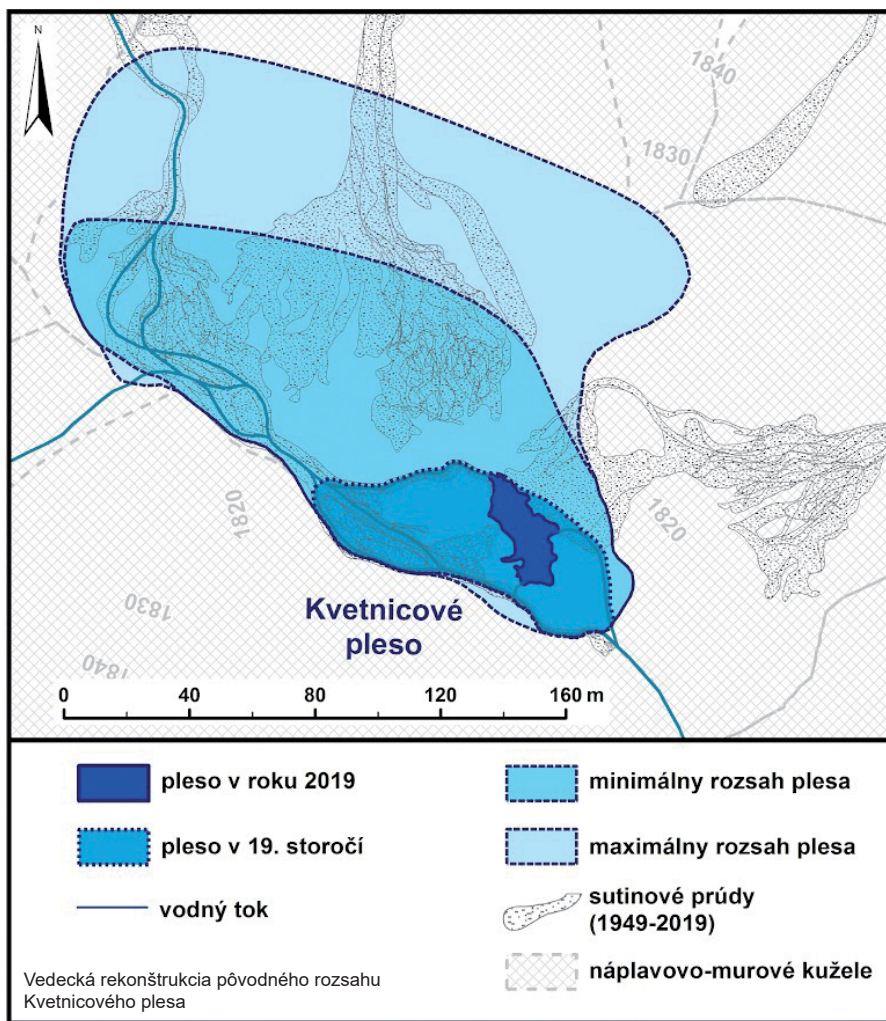
Zaujímavosťou je, že sutinové prúdy

využívajú na transport svojich sedimentov aj koryto Velického potoka, vnikajú do neho nad súčasným plesom a prúdy vody rozplavujú jemnejšie častice do bifurkujúcich ramien. V minulosti nepochybne prispeli ku vzniku náplavovej roviny. Sutinový prúd z Kvetnicového žlabu je dlhý až 1 200 metrov. Medzi rokmi 2015 až 2018 bol zrejme natoľko silný, že do Kvetnicového plesa dopravil priamo po koryte potoka aj hrubé sutiny, ako o tom svedčia viditeľné nánosy na okraji jazera. Šťasti tak opäť ukrojil aj z plochy už beztak malého pleska.

Ak by sme chceli nadobudnúť lepšiu predstavu o rýchlosti zániku Kvetnicového plesa v posledných storočiach, analýza historických máp a ortofotomáp hovorí, že pred dvesto rokmi bolo pravdepodobne minimálne štyrikrát väčšie ako v súčasnosti. Sofistikovanejšie vedecké metódy nám dovolili zrekonštruovať jeho predpo-

Kvetnicové pleso na historickej fotografii Karola Divalda (1874) je zachytené ešte pri väčších rozmeroch ako v súčasnosti.

kladajú plochu a podobu, akú mohlo mať po skončení poslednej ľadovej doby, kedy mali tatranské plesá väčšinou najväčšie rozmery.

Rekonštrukcia pôvodného rozsahu plesa

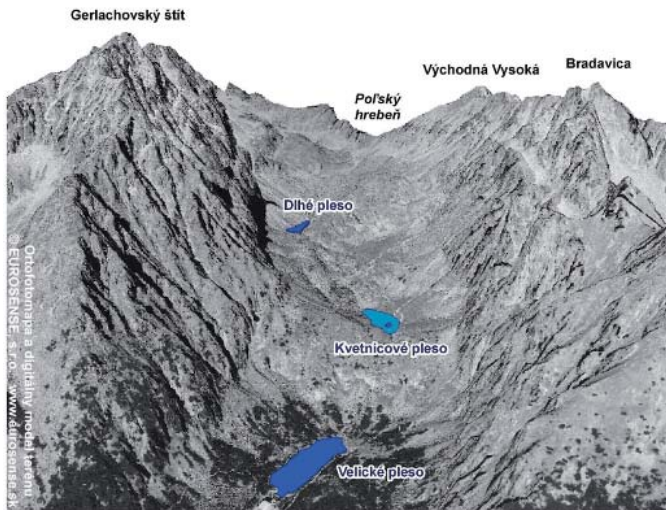
Panva niekdajšieho veľkého plesa v Kvetnici je dnes už takmer celá zaplnená štrkom a pieskom. Rozsiahla náplavová rovina dáva tušiť jeho pôvodným rozmerom. Na základe vedeckej rekonštrukcie, vychádzajúcej z geomorfologických foriem reliéfu, detailnej analýzy digitálneho terénneho modelu a terénneho prieskumu, sa dá o pôvodnom plese v Kvetnici dozvedieť viac.

Podľa vedeckej rekonštrukcie možno hovoriť o minimálnom a maximálnom predpokladanom rozsahu jazera. Pôvodné Kvetnicové pleso malo plochu od 12 400 do 23 000 metrov štvorcových (1,24 až 2,30 hektára). Pri minimálnom variante by boli jeho rozmery približne 90 x 215 metrov, pri maximálnom zhruba 145 x 235 metrov.

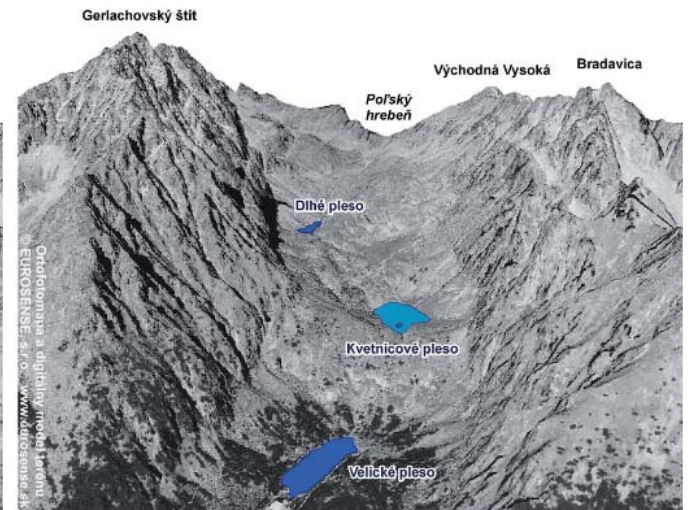
V porovnaní s rekonštruovanými pôvodnými rozsahmi má súčasné pleso skutočne iba miniatúrny rozmer (do 400 m²) a je o 31 (minimálny variant) až 58-krát (maximálny variant) menšie. Oba rekonštruované rozsahy sú však enormné. Siahajú smerom na sever a severozápad od súčasného plesa – do častí, kde leží

Sutinové prúdy na náplavovej rovine pri Kvetnicovom plese (pohľad zo svahov Bradavice)

Minimálny pôvodný rozsah Kvetnicového plesa (vizualizácia)

Maximálny pôvodný rozsah Kvetnicového plesa (vizualizácia)

rozľahlá náplavová rovina i spodné časti kužeľov. Pokiaľ až siahalo niekdajšie pleso v Kvetnici sa dnes s úplnou istotou nedá presne povedať. Hoci jeho rekonštrukcia je ponechaná v určitých medziach neurčitosti (nepoznáme, či sa pod sutinami kužeľov nenachádza v podloží pevná kompaktná skala (guliaky), zlomiská, alebo staršie morény), vzhľadom na rôzne skutočnosti je veľmi reálny maximálny rekonštruovaný rozsah. Je pomerne zaujímavé, že pôvodné Kvetnicové pleso malo kedysi pravdepodobne väčšiu plochu ako nižšie ležiace a známejšie Velické pleso pri Sliezskom dome. Jeho nepriaznivá poloha ho však predurčila napriek tomu na pomerne rýchly zánik.

Rozsah a správnosť rekonštrukcií možno potvrdiť geofyzikálnymi meraniami. Tieto by vedeli preukázať prítomnosť vodou nasýteného sedimentu v zasypaných častiach jazernej panvy, či odhaliť štruktúru podložja.

Za zmienku stojí, že len o 0,5 kilometra vyššie v doline nad Kvetnicovým plesom zasypal sutinový kužeľ ústiaci z Kvetnicového žlabu pod Bradavicou (2 476 m n. m.) obdobným spôsobom ďalšie pleso Velickej doliny. Jeho jazerná panva je už definitívne zaniknutá.

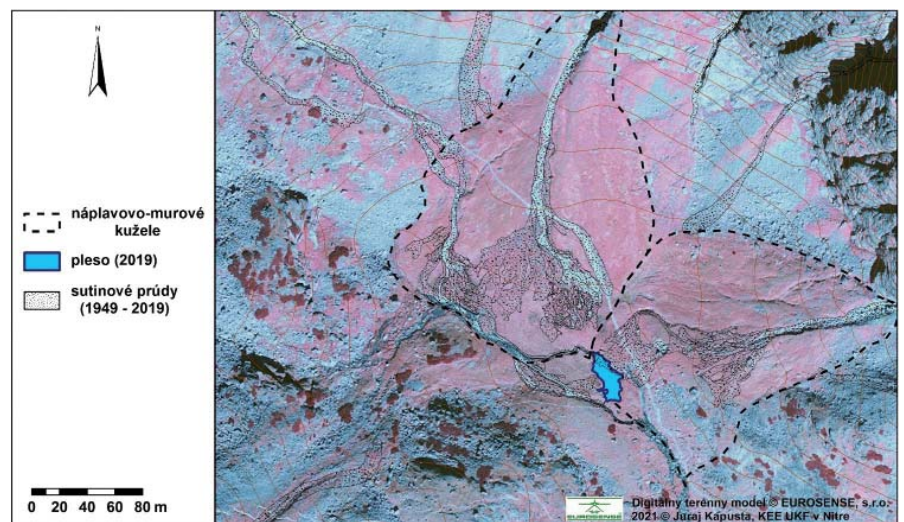
Použitá literatúra:

Buchholtz, J.: Beschreibung des wunderwollen Karpathischen Schnee-Gebirges, 1783.
 Czirbesz, A. J.: Kurzgefasste Beschreibung des Karpathischen Gebirges. In: K.-K. privilegierte Anzeiger aus sämtlichen k.k. Erbländer, Wien, 1772.
 Divald, K.: Die Central-Karpathen und deren einigen Partien. Buchdruckerei der Gewerbe und Creditbank in Eperies, 1874.
 Eljasz, W.: Illustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic. Kraków, 1896, 401 s.
 Fuchs, F.: Die Central-Karpathen mit den nächsten Voralpen. Pest, Verlag von Gustav Heckenast, 1863.
 Gensrich, K.: Reise in den Carpathen mit vorzüglicher Rücksicht auf das Tátra-Gebirge. Wien, 1807, 369 s.
 Lukniš, M.: Reliéf Vysokých Tatier a ich predpolia. Bratislava, SAV, 1973.
 Sydow, A.: Bemerkungen auf einer Reise durch die Beskiden über Krakau und Wieliczka nach den Centralkarpathen. Berlin, 1830.

Zánik visí na vlásku

Na základe rozsahov rekonštrukcií sa javí, že Kvetnicové pleso sa nachádza v súčasnosti v záverečnom štádiu svojho života a nemusí trvať príliš dlho, kým úplne zanikne. Predpokladáme, že to nebude dlhšie ako pár desiatok rokov. Definitívny zánik

plesa však môže spôsobiť v pomerne krátkom čase aj iba jeden intenzívny lejak, ktorému sa podarí iniciovať extrémne sutinové prúdy na susediacich kužeľoch. Zostáva tak len otázkou času, kedy osud malíčkého Kvetnicového plesa náhle a definitívne spečatia väčšie sutinové prúdy.

Náplavovo-murové kužeľe na infračervenej ortofotomape. Sutinové prúdy v dolnej časti kužeľov sa vetvia (bifurkujú) a vyčleňujú tak ich najdynamickejšie časti.

Osud plesa časom zrejme definitívne spečatia väčšie sutinové prúdy, ktoré dokáže iniciovať aj jeden extrémne intenzívny lejak.

Vodopády Tatier

XII.

Malá Studená dolina, ktorá sa nachádza na južnej strane Vysokých Tatier, patrí medzi turisticky najatraktívnejšie lokality. Oplýva pestrou paletou zaujímavostí, krásnymi prírodnými scenériami a množstvom vodopádov. Spomedzi všetkých tatranských dolín je ich najviac práve tu.

  Milan Lučanský

Malú Studenú dolinu oddeľuje od susednej Veľkej Studenej doliny, ktorú sme navštívili v minulej časti nášho seriálu Vodopády Tatier, členitý Prostretný hrebeň. Tomu svojím nezameniteľným tvarom tróni Prostretný hrot (2 441 m n. m.) a záver doliny tvorí hlavný hrebeň zastúpený v tejto časti jeho najvyšším štítom, ktorým je Ladový štít (2 627 m n. m.). Z východu dolinu ohraničuje rászoča Lomnického štítu tvorená štítmami, ktoré patria v Tatrách k tým najvyšším, ako je napríklad Pyšný štít (2 621 m n. m.) alebo už spomínaný Lomnický štít (2 634 m n. m.). Dolina má výrazne terasovitý charakter a odvodňuje ju Malý Studený potok vytekajúci zo Spišských plies. Už na spodnom, asi 130 metrov vysokom dolinnom prahu (Schodíky) stúpajúcom nad sútokom Veľkého a Malého Studeného potoka sa nachádzajú tri vodopády. Najnižšie položeným je nevelký Prvý vodopád* (1 340 m n. m.), ktorý je vysoký asi päť metrov. Trochu vyššie sa nachádza Obrovský vodopád, ktorý patrí k najznámejším tatranským vodopádom. Možno ho obdivovať z bezprostrednej blízkosti, z mostíka preklenujúceho Malý Studený potok. Dvojstupňový Obrovský vodopád leží vo výške 1 355 m n. m. a je vysoký asi štrnásť metrov, pričom padajúce vody jedenástimetrového spodného stupňa má turista akoby na dosah ruky. Do tretice je to trojstupňový, asi desaťmetrový Trojitý vodopád (1 375 m n. m.). Všetky tieto tri za sebou nasledujúce vodopády sú dobre viditeľné zo Slavkovskej vyhladky nachádzajúcej sa v protisvahu – na chodníku vedúcom k vrcholu Slavkovského štítu.

V tichu smrekových porastov, mimo ruchu turistických chodníkov, sa poníže populárnej Zamkovského chaty nachádza na ľavostrannom prítoku Malého Studeného potoka nenápadný Bočný vodopád* (1 435 m n. m.) s výškou trinásť až pätnásť metrov. Pri ďalšom výstupe dolinou, kde svoju vládu nad lesnými spoločenstvami preberá kosodrevina s húževnatými lim-

Malá Studená dolina

Obrovský vodopád

Trojité vodopád

Vodopád pod limbami*

Zlatý vodopád, druhý a tretí stupeň

Bočný vodopád*

Spišský vodopád*

bami, leží v romantickom zákutí vo výške 1 540 m n. m. asi päť až sedem metrov vysoký Vodopád pod limbami.* Hoci sa nachádza v blízkosti chodníka, pre hustý porast kosodreviny je výhľad naň, žiaľ, nemožný.

Po následnom, sotva badateľnom stúpaní prichádzame do scenéricky krásnej lokality zvanej Vyšná Lomnická záhrada, ktorá návštevníkov očarí najmä v neskorom jarnom a letnom období pestrou paletou farieb kvetený. Všetku túto krásu umocňujú okolité majestátné štíty a mohutný dolinný prah známy pod menom Jazerná stena, ktorým sa rútia vody najväčšieho vodopádu Tatier. Kým v slovenskom miestopisnom názvosloví nemá

tento vodopád žiadne pomenovanie, v poľskom je zaužívaný názov Złota Siklawa (Zlatý vodopád), ktorý občas preberajú aj niektorí slovenskí autori. Preto sa taktiež prikláňam k tomuto pomenovaniu. Zlatý vodopád je štvorstupňový a nachádza sa pod Malým Spišským plesom vo výškovom rozpätí približne 1 780 až 1 980 m n. m. S výškou asi dvesto metrov sa v skupine viacstupňových vodopádov stáva rekordérom medzi tatranským vodopádmi. Z turistického chodníka je dobre vidieť jeho najväčší dolný prvý stupeň vysoký asi deväťdesiat metrov a nad ním ďalšie dva, s výškou dvadsať a tridsaťpäť metrov. Štvrtý stupeň návštevníkom z tohto uhla ostáva ukrytý v členitom teréne.

Siedmym a posledným z plejády vodopádov tejto doliny je Spišský vodopád*, ktorého vody sa ako strieborná stuha trblietajú na skalnom prahu pod Nižným Spišským plesom. Nachádza sa vo výške 1 940 m n. m. a je súčasťou asi štyridsaťmetrovej kaskády, pričom samotný vodopád je vysoký dvadsaťpäť metrov. Viditeľný je po ľavej strane chodníka, pred posledným stúpaním k Téryho chate.

Záver Malej Studenej doliny tvorí Kotelina Piatich Spišských plies, ktorá spolu s Dolinkou pod Sedielkom a Mačacím kotlom predstavujú jej najvyššiu časť. K tomuto čarovnému zákutiu Tatier neodmysliteľne patrí aj najvyššie položená celoročne otvorená Téryho chata, ktorá slúži turistom už od roku 1899. Z Piatich Spišských plies ležiacich v blízkosti chaty je najväčším a zároveň najhlbším Veľké Spišské pleso s rozlohou 2,87 hektára a hĺbkou 10,1 metra. Medzi zaujímavosti tejto oblasti určite patrí aj pod Baranými rohmi ležiace Baranie plesko (2 207 m n. m.) a Modré pleso (2 189 m n. m.), ktoré sú najvyššie položenými plesami Tatier. Pri Baranom plesku je však potrebné uviesť, že ide o nestále plesko.

Týmto sa lúčime s čarovnou Malou Studenou dolinou, ktorá v každom pozorovateľnom a vnímavom návštevníkovi určite zanechá hlboké zážitky. V ďalšej časti nás už očakávajú vodopády a krásy Doliny Zeleného plesa. ◀

Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdičkou (*).

V stánkoch už TATRY nenájdete

V rukách práve držíte posledné tohtoročné vydanie dvojmesačníka TATRY. Ak si v ňom chcete zalistovať aj v roku 2023, nezabudnite si časopis predplatiť, v novinových stánkoch či predajniach ho totiž s výnimkou Vysokých Tatier už nenájdete. Rozhodli sme sa minimalizovať náklady na distribúciu a práve predplatné je cesta, ako sa dostať k vám ešte bližšie a za výhodnejšiu cenu v porovnaní s tou v obchodoch. A to aj napriek tomu, že predplatné sme boli nútení zvýšiť, konečná suma odzrkadľuje nárast cien vstupov i tlačiarenských služieb. Veríme však, že nám zachováte priazeň a oceníte, ak TATRY dostanete priamo do svojej poštovej schránky.

Po novom vychádza celoročné predplatné na 14,40 eura. To znamená, že za jedno číslo časopisu zaplatíte 2,40 eura.

Objednávkový formulár nájdete na www.tanap.sk v sekcii O nás/časopis TATRY/predplatné. Ideálne, ak ho vyplníte a príslušnú sumu uhradíte do konca novembra, aby ste si vo svojich poštových schránkach mohli nájsť už aj číslo 1/2023, ktoré vyjde koncom tohto roka. Tí, ktorí chcú uhradiť predplatné formou poštovej poukážky, môžu použiť zloženku aj s predtlačeným číslom účtu vloženú v tomto vydaní dvojmesačníka. Ostatných prosíme, aby pri platení nezabudli poukázať platbu na **nový IBAN: SK52 8180 0000 0070 0067 5288**, keďže od apríla dvojmesačník vychádza pod hlavičkou Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici.

V prípade akýchkoľvek otázok kontaktujte redakciu najlepšie prostredníctvom e-mailu uvedeného v tiráži. Tešíme sa na spoločné listovanie v časopise TATRY aj v roku 2023! (red.)

Páperec alpínsky

s novou lokalitou výskytu v Tatrách

Vzácná bylina rastie aj pod Prednou Žeruchovou vežou.

Dobrá správa to nie je len pre botanikov. Pozorný návštevník si rastlinku všimne dokonca priamo z turistického chodníka.

  Blažena Sedláková

Páperec alpínsky (*Trichophorum alpinum*) je charakteristickým druhom pre slatinné i vysokohorské rašeliniská a rašeliniskové lúky v horských polohách. Podľa publikovanej literatúry zaznamenali tento druh na piatich lokalitách v panónskej oblasti na Záhorí, no v súčasnosti botanici jeho výskyt už nepotvrdili. V karpatskej oblasti rástol na dvoch lokalitách, prvou bola Turčianska kotlina, kde však z neznámych príčin zanikol, a druhou Tatry. Tie sú dnes jedinou potvrdenou „domovinou“ ohrozenej byliny na Slovensku.

V územnej pôsobnosti Správy Tatranského národného parku boli donedávna známe dve miesta výskytu páperca alpínskeho. V Temnosmrečinskej doline rastie na pomerne veľkej ploche medzi Vyšným a Nižným plesom a vo svahu pod Nižným

plesom. Pred pár rokmi sa ho podarilo nájsť v Kobylej doline, ktorá je zároveň najvyššou lokalitou jeho výskytu v nadmorskej výške 1 737 metrov.

K dvom známym miestam pribudlo najnovšie pri mapovaní vysokohorskej vegetácie pod Prednou Žeruchovou vežou i tretie. V kosodrevine v nadmorskej výške 1 660 metrov rastie páperec na zaujímavom mieste – mokrej hladkej skale, po ktorej steká voda. Na skalných terasách sa usadila humusová vrstva. Po terasách i pod skalou sa vyskytuje roztrúsené. Všetky tri lokality ponúkajú pohľad na páperec priamo z turisticky značených chodníkov.

Páperec alpínsky z čeľade šáchorovité (*Cyperaceae*) je nízka, trvácva šedozelená bylina s tuhou, trojbokou desať až tridsať centimetrov vysokou stonkou, na hranách

pod kláskom je drsná. V dobe kvitnutia pôsobí klások nenápadne a má dĺžku päť až sedem milimetrov. V čase zrelosti, po odkvitnutí, sa okvetné štetinky predlžujú a tvoria na klásku chumáčiky bielych chlupov.

V tatranskej oblasti sa okrem páperca alpínskeho vyskytuje v subalpínskom stupni na jedinej lokalite aj páperec trsnatý (*Trichophorum cespitosum*). Na dvoch lokalitách v územiach európskeho významu, v podhorských biotopoch slanísk, je zaznamenaný výskyt ďalšieho druhu – páperec nízky (*Trichophorum pumilum*).

Všetky tri druhy sú v Zozname chránených rastlín (Príloha č. 4 k vyhláške č. 170/2021) uvedené ako druhy, na ktorých ochranu sa vyhlasujú chránené územia. Červený zoznam ohrozených druhov cievnatých rastlín Slovenska (2015) ich zaraďuje do kategórie EN – ohrozený. Lokality tak majú zabezpečenú územnú ochranu v národných prírodných rezerváciách s priradeným piatym stupňom ochrany a v územiach európskeho významu so štvrtým stupňom ochrany. ◀

Anička sa našla

Príbeh najznámejšej slovenskej orlice pokračuje. Len niekoľko dní pred jesennou migráciou orlov krikľavých do ďalej Afriky sa strážcovi Správy TANAP-u podarilo potvrdiť, že Anička stále žije. Akurát zmenila adresu.

 Martina Petránová archív Správy TANAP-u

„Zdá sa, že je vo výbornej kondícii, počas tejto hniezdnej sezóny dokonca spoločne s partnerom opäť vychovala zdravé mláďa. Jej vek odhadujeme na minimálne štrnásť rokov,“ konštatuje Peter Vrlík, ktorý orlicu spolu s kolegami sledoval pomocou špeciálnej solárnej mini vysielacky od leta 2013. Vďaka technike ochranári tri roky podrobne mapovali Aničkinu migračnú trasu z Liptova do juhovýchodnej Afriky a späť.

Preletela vyše šesťnásttisíc kilometrov

Jej presun trval okolo štyridsať dní. Za každým preletom cez tri kontinenty ponad približne dvadsaťpäť štátov. „Vzdušnou čiarou je to jedným smerom okolo 8 400

kilometrov, reálne však preletela viac,“ dodáva Vrlík. Svoje hniezdo v podhorí Západných Tatier orlica opúšťala vždy v druhej dekáde septembra, domov sa vracala v apríli. Vianoce a začiatok nového roka trávil v pohostinnom prostredí africkej savany, kde nie je núdza o dostatok potravy. Podľa hlásení, ktoré ochranárom zasielala jej vysielacka, často vyhľadávala práve národné parky – či už v Zambii,

Zimbabwe, alebo Mozambiku. Rok čo rok putovala po africkej oblohe takmer po identickej trase, čierny kontinent opúšťala začiatkom marca.

„Očko“ v obývačke

Ešte pred prvým návratom orlice nechala Správa TANAP-u nainštalovať na jej hniezdo webkameru, vďaka ktorej mohli Aničkin život počas jedného roka sledovať on-line tisíce fanúšikov z celého sveta. Spoločne s ochranármi sa tešili nielen z vyvedenia mláďatka, ale prežívali aj dramatické momenty, o ktoré sa postarala režisérka príroda. Azda najviac sa o Aničku báli, keď sa jej vysielacka počas cesty do Afriky odmlčala na vyše dva týždne, všetko jedno im nebolo tiež v okamihu, keď sa Západnými Tatrami prehnali dve víchrice, ktoré neobišli ani lokalitu

Aničkin príbeh sa začal písať ešte v roku 2013. V polovici augusta ochranári v podhorí Západných Tatier odchytili mladého orla krikľavého (*Aquila pomarina*), ktorému dali meno Arnold. Neskôr sa ukázalo, že ide o orlicu. Aničku sledovali tri roky prostredníctvom miniatúrnej solárnej vysielacky, ktorú mala pomocou špeciálnych tenkých popruhov umiestnenú na chrbte. Signál z nej určil presnú polohu, vďaka čomu vedeli, kde sa práve v tej chvíli nachádza.

s hniezdom. Kým prvá poškodila prenosovú techniku, druhá zasiahla aj smrek, na ktorom mala orlica pred odletom do Afriky svoj domov. Našťastie si to odniesla len kamera, ktorú museli ochranári doslova vypíliť z vyváľaného porastu. Párik orlov prezieravo zahniezdil na pevnejšom strome. „Očko“ v Aničkinej obývačke prinieslo i ďalšie nezabudnuteľné momenty. Diváci vďaka nemu mohli napríklad v priamom prenose sledovať, ako si orly poradili s rodinkou kuny lesnej, ktorá sa rozhodla nastahovať do ich hniezda.

Získali cenné poznatky

To, čo diváci vnímali ako show pred kamerami a príjemné oživenie, malo pre odborníkov oveľa vyššiu cenu. Kamera i vysielacia im sprostredkovali cenné informácie o etológii orlieho páru. Mohli pozorovať, ako sa rodičia starajú o mláďa, zásobujú ho potravou, ochraňujú pred predátormi i nepriaznivými poveternostnými podmienkami. Videli, ako sa striedajú pri zahrievaní vajec, boli svedkami toho, ako sa kainizmus prejavil v praxi. Zásluhou kamery mali ochranári šancu aktívne zasiahnuť aj pri oprave hniezda, ktorému po búrke hrozil pád, dozvedeli sa, aké veľké je lovné teritórium a taktiež zažili vybavovanie si účtov medzi dvoma orlicami. „Všetky tieto poznatky boli v tej dobe unikát, keďže to bol prvý orol kriklavý spod Tatier, ktorému bola založená telemetrická vysielacia a úspešne nás zásobovala cennými údajmi,“ pochvaľuje si zooložička Správy TANAP-u Erika Feriancová.

Identitu Aničky prezradil číselný kód

Projekt sa skončil v roku 2016, keď orlici presne podľa plánu pri návrate z Afriky na Liptov odpadla vysielacia, jej identitu však prezradil jedinečný číselný kód na farebnom odčítacom krúžku na nohe. „Ešte okolo roku 2019 som ju nafotil, ďalšie dva roky bola nezvestná. Od jari sme ju hľadali na jej dlhoročnom hniezdisku, nakoniec sa ukázalo, že sa presunula o približne dva a pol kilometra ďalej, kde si postavila nové hniezdo,“ hovorí strážca, ktorý Aničku spozoroval v prítomnosti partnera. V ich tesnej blízkosti sa zdržiavalo aj mláďa. Po niekoľkých hodinách sledovania rodinky prileteli ďalšie orly kriklavé, ktoré sa postupne vzniesli k nebu a nabrali smer subsaharská Afrika.

Tak, ako bývalo zvykom, v druhej dekáde septembra sa k nim pridala i Anička so svojou rodinou. Ak dodrží aspoň približný harmonogram z predošlých rokov a cestou sa jej nič zlé nestane, naspäť na Liptove by mohla byť v apríli budúceho roka. ◀

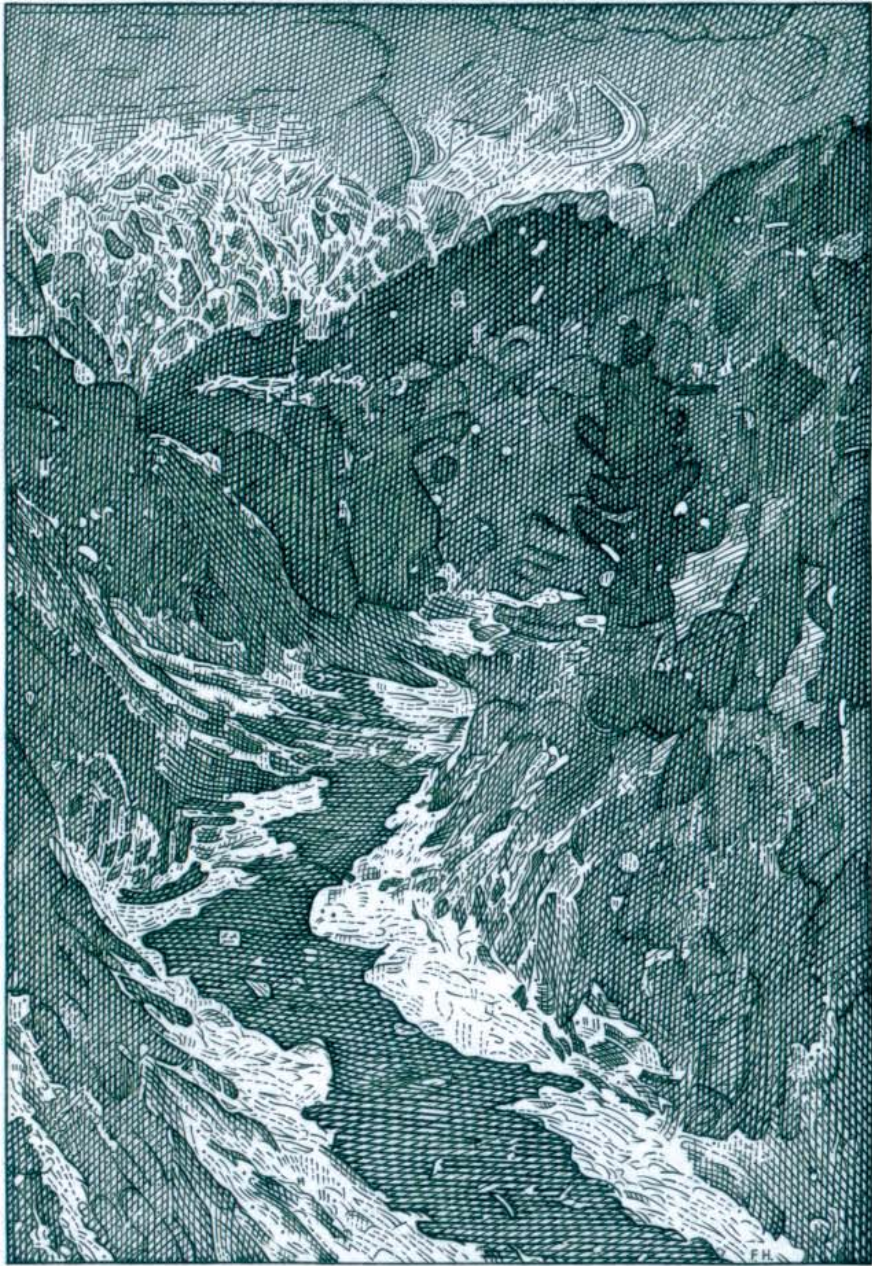
Orlíča v hniezde

Zimoviskom Aničky býva už tradične juhovýchodná Afrika. Na cestu sa zvykne vydať v druhej dekáde septembra a cesta tam jej zaberie okolo štyridsať dní. Za ten čas preletí viac ako 8 400 kilometrov.

Príroda sa Aničkinej rodine postarala aj o krušné chvíle. Jedna z víchric, ktoré sa prehnali Západnými Tatrami, neobišla ani strom s hniezdom orlov kriklavých. Z vyváľaného porastu museli kameru ochranári vypíliť motorovou pilou. Orlí pár sa, našťastie, rozhodol zahniezditiť na inom strome.

FDC

to. p. cum *J*
120
II

Ferdinand Katona zomrel v Budapešti v roku 1932 s cestovným lístkom do Tatier vo vrecku. Vo svojom ateliéri po smrti zanechal dvadsaťpäť párov nových nenosených topánok, smokingy, košeľe z Francúzska, nové kufre, množstvo cenností, no najmä všetkých svojich 1 800 obrazov, skíc a kresieb. Maľovanie bolo pre umelca v prvom rade životnou potrebou a až potom zárobkovou činnosťou. S vlastnými dielami sa nerád lúčil. Na predaj zhotovoval kópie, originály uchovával a veril, že práve pod Tatrami raz bude mať svoju vlastnú galériu.

 Anna Ondrušeková archív Tatranskej galérie

Sen o kultúrnom stánku sa podarilo naplniť pracovníkom Tatranskej galérie v Poprade a nadšeným zberateľom umenia z regiónu po 150 rokoch od Katonovho narodenia. V roku 2013 mu otvorili galériu, ktorá nesie maliarovo meno v jeho rodisku, v Spišskej Starej Vsi. Expozíciu uchovávajúcu zhruba osemdesiat diel stále dopĺňajú nové prírastky od mnohých zberateľov v rámci strednej Európy. Je šťastím, že Tatranská galéria v Poprade získala viacero diel zásluhou darcov, a v poslednom čase aj akvizíciou, a môže tak verejnosti predsta-

denníky a v roku 2014 ich vydať spoločne so vzácnymi ukážkami z dobovej tlače. Ostatným veľkým úspechom je zaradenie diela *Skorá jar v Belianskych Tatrách* (okolo r. 1890 – 1910) z depozitu Tatranskej galérie do edičného radu UMENIE v emisnom pláne slovenských poštových známok na rok 2020.

Najnovšie hostí Vila Flóra v Starom Smokovci výstavu s titulom *Nálady Tatier*, ktorá je výberom Katonovej tvorby. Obdivovatelia najvyššieho slovenského horstva, milovníci umenia a obzvlášť tí,

pletat' svoj osud samotný maliar len niekoľko dní pred vlastnou smrťou.

Život a dielo Ferdinanda Katonu (1864 – 1932) ovplyvnilo viacero okolností, v prvom rade domovské prostredie, Džurkov, chudobná židovská časť rodnej Spišskej Starej Vsi a neskôr Kežmarok, kam sa s rodičmi presťahoval. Ten považoval za svoje otcovské mesto, do Kežmarku sa vždy rád vracal a práve tu túžil mať svoje múzeum – galériu. Domovským prostredím v širšom zmysle mu bola drsnokrásna príroda Vysokých Tatier a okolitý spišský región, v ktorom strávil svoje mladé letá. Mladé, ale neľahké. „Jeden chudobný kežmarský chlapec, ktorý sa veľakrát trápil nad tým, aký šťastný je ten chalan, ktorý v zime nemusí chodiť bosý, sa ako dvanaásťročný ocitol na poľskej hranici. Päť rokov tam vyučoval. Učil čítať a písať deti dobre situovaných krčmárov. Zato dostával stravu a zárobok 30 pengő ročne. Kreslil a z papiera vystrihoval nožnicami obdivuhodné vystrihovačky, ornamentálne arabesky. Postavy zvierat s veľkým zmyslom pre štýl kresby sa zapáčili jednému pánovi, kráľovskému komorníkovi.

Ferdinand Katona

– maliar tatranských nálad

viť pomerne ucelený prehľad jeho tvorby. A tak sa Ferdinand Katona – Kleinberger „detinsky dobrotivý, naivný starý mladík“ opäť vrátil po rokoch do Tatier. Splnený sen v podobe galérie však nie je jediným spoločným menovateľom chvíľ, ktoré popretkávali osudy autora a Tatranskej galérie.

Katonov odkaz u galeristov

Tá autorovi venuje mimoriadnu pozornosť už niekoľko rokov, a to hneď z viacerých dôvodov. Ako prvý z profesionálnych umelcov mal v roku 1895 samostatnú výstavu vo Vysokých Tatrách, môžeme ho považovať za jedného zo zakladateľov slovenskej krajinomalby prelomu 19. a 20. storočia a jeho diela patria medzi najlepšie stvárnenia tatranských nálad a vizuálnych premien Tatier v priebehu ročných období. O Katonovi vydala Tatranská galéria monografiu, ktorá vyšla v dvoch vydaniach – prvé v roku 2004 a rozšírené o desať rokov neskôr. Po dlhoročnej komunikácii s rôznymi inštitúciami v Budapešti sa podarilo do zbierok galérie získať umelcove

ktorí patria do oboch skupín, sa môžu na maliarove diela tešiť ešte do 5. decembra.

Ako sa stal Ferdinand Katona maliarom tatranských nálad a zároveň jednou z kľúčových osobností Tatranskej galérie? Na pochopenie si s ním musíme aspoň v skratke prejsť jeho životnú púť.

Prežil neľahkú mladosť

„Ferdinand Katona, maliar. Nesmrteľný maďarský majster krajinomalieb narodil sa 12. septembra 1864 v Spišskej Starej Vsi. Do školy chodil v Kežmarku a už ako celkom malý vynikal svojou pohotovou kresbou. Mladý začínajúci umelec sa ocitol v blízkosti Ladislava Mednyánszkeho.“ Takto začal na papieri vlastnoručne roz-

Čo keby tento chlapec namaľoval kráľa? Chlapec nakreslil kráľovu podobizeň a kráľ mu za ňu poslal 30 forintov. Chlapcov obraz kráľa vo viedenskom ráme za 200 forintov skončil v kráľovskom kaštieli. Tento obraz pochválili pred známym umelcom. Mednyánszky, ktorý sa takto dopočul o chlapcovi, napísal mu, aby zašiel k nemu do kaštiela.“¹

Po štúdiách si obul cestovateľské topánky

K Mednyánszkeму prišiel Katona v roku 1880 a s jeho pomocou získaval výtvarné vzdelanie. Nádejného umelca so sebou brával na cesty do zahraničia a na „medňanskovský“ spôsob ho učil vidieť a zobrazovať svet. Mladý Katona, vtedy

» Z jeho obrazov stúpa intenzívna vôňa zeme... Boh ho obdaril talentom, a tak sa stal básnikom Tatier, stal sa maliarom šťastia aj bolesti obyvateľov hornatého kraja... «

Jan Stanisławski

Dielo *Skorá jar v Belianskych Tatrách* sa stalo ústredným motívom poštovej známky z emisie UMENIE (1890 – 1910)

ešte Kleinberger, začal študovať kreslenie na Uhorskom kráľovskom učilišti podľa modelu a na Ústave profesorov kreslenia v Budapešti. Viedli ho pedagógovia Július Greguss, Bertalan Székely a Karol Lotz. Medzi jeho spolužiakov patril aj Jozef Hanula, rodák z Liptovských Sliačov, ktorý si na Katonu spomína takto: „Najbližšími mi boli Nándor Kleinberger z Kežmarku a Julo Löw z Liptovského Svätého Mikuláša. Boli sme spolu v jednej triede (...) mali sme rovnaké plány stať sa maliarmi, a to nás spájalo. Ale nielen to. Boli sme chudobní ako kostolné myši. Kleinberger nevedel po maďarsky, rozprávali sme sa po nemecty. Tento jazyk ovládal dobre, ja len tolko, čo som sa naučil od Dabertu. Kleinberger hovoril niečo spišskou slovenčinou, ale v škole neodvážili sme sa vyriečiť medzi sebou slovenské slovo, aby nás neupodotrievali ako vlastizradcov. Usilovali sme sa preto čo ako lámať tú samospasiteľnú maďarčinu. On bol síce nestranný, aj ako človek bol dobrý a spravodlivý.“²

Po skončení školy v roku 1890 vystavoval v Múcsarnoku, kde sa jeho práce stretli s priaznivým ohlasom u budapeštianskych výtvarných kritikov. Posmelený týmto malým úspechom odišiel do Paríža, kde si sprvu privyrábal v prístave. Existenčné podmienky sa mu zlepšili, keď získal štipendium, a tak mohol pokračovať v štúdiu na Académie Julian v Paríži u profesorov Benjamina Constanta a Jeana-Paula Laurensa. Z Paríža odišiel do Barbizonu a odtiaľ do Londýna a Holandska. Navštívil aj Rusko, kde sa neskôr, v roku 1905, zapojil do revolúcie. Na cestách strávil takmer ce-

lých päť rokov (1890 – 1895). Akademické vzdelávanie a cestovanie po európskych metropolách a centrách umenia významne ovplyvnilo jeho tvorbu. Z Paríža sa Katona vrátil do Strážok, kde zotrval až do roku 1896. Potom žil striedavo na Slovensku a v Budapešti. Do Maďarska sa natrvalo presťahoval v roku 1899. O rok neskôr bola významným míľnikom, tak ako i v roku 1890, opäť výstava v Múcsarnoku. Katonovi priniesla zlom v súkromnom živote a v tvorbe, ako cenu totiž získal štipendium na študijnú cestu do Anglicka, Belgicka a Holandska. Po návrate sa venoval maliarskemu zobrazeniu prírodných scenérií na južnom Slovensku, v oblasti Balatonu a Szolnok.

Osobnosť umelca sa „otesávala“

Katona vstúpil do umeleckého života

pred koncom 19. storočia, teda v čase expanzie umeleckých prúdov a smerovaní. Svetu štetcov a farieb vládli symbolizmus, syntetizmus, luminizmus, impresionizmus i secesia. V závislosti od nich sa do popredia dostávalo neakademické, plenérové, pocitové a impresionistické maliarstvo. Do výtvarného umenia povedľa princípov barbizonovcov a novších estetík prenikal aj silný vplyv domoviny, prostredia, v ktorom umelci tvorili. Hlavnou hodnotou obrazu sa stalo zachytenie bezprostredného vjemu meniacich sa svetiel a farieb v prírode. Umelec sa snažil verne pretlmočiť momentálny dojem, ktorý mal z okolitého sveta. Subjektívne zachytával atmosféru a náladu prítomného okamihu.

Katona si od Mednyánszkeho osvojil nielen formálne poznatky figurálnej kresby, od svojho učiteľa prevzal aj voľbu mo-

Katonova Krajina s kostolikom (1890 – 1900)

tívu v duchu intímnej náladovej krajiny. Tak ako Mednyánszky, aj Katona prešiel v krajinomalbe od obdobia náladového romantizmu k stredo európsky modifikovanému impresionizmu. Pre jeho tvorbu sú charakteristické dva spôsoby spodobenia krajiny, čerpajúce z Mednyánszkeho príkladu: „Zvýraznenie krajiny prostredníctvom aktivizovanej prírody, snaha zachytiť dramatický moment a dravú silu v prírode a tvorba šerom a tieňovou malbou, podmienená umelcovými subjektívnymi pocitmi, skepticizmom a melanchóliou, typickou pre Katonovu individualitu.“⁴³ Mednyánszky bol virtuóz, výtvarný génius v improvizácii na danú tému, no vo svojom ateliéri sa cítil viac doma než v plenéri. Katona, ktorý chodil rád do prírody a ktorému bol plenér ateliérom, bol preto ako stvorený pre Mednyánszkeho. Oboch umelcov spájali vnútorne protirečivé a navonok neviditeľné putá: vzájomná úcta a spolupráca sa prekrývala s umeleckou žiarlivosťou až nenávisťou.

Katona využíval kresbu krajiny vo forme prípravných štúdií a skíc ako predstupeň svojich olejomalieb. Súčasťou jeho umeleckého odkazu sú aj obrazy vytvorené technikou akvarelu a pastelou, no prevažuje malba olejom a temperou na plátno, drevo a preglejku. Tvoril obrazy malých rozmerov, monumentálnej malbe sa venoval skôr výnimočne. Postupne rástli jeho skúsenosti a inšpiratívne vplyvy prostredia, vďaka ktorým sa vyvíjal maliarov formálny výtvarný prejav i výber tematiky. V tvorbe sa ale neustále odzrkadľovala introvertná povaha, melanchólia a bezradnosť z doby, do ktorej sa narodil. Osamelý žijúci človek, maliar Ferdinand Katona, sa priatelil iba s niekoľkými ľuďmi, ale nevyhýbal sa svetu ani umeleckým konfrontáciám. Dôkazom je jeho účasť na mnohých zahraničných výstavách, umeleckých salónoch a prehliadkach v Benátkach, Paríži, Londýne, Amsterdame, Mníchove či Düsseldorf. Zo zahraničných ocenení, ktoré Katona získal, spomeňme Mention Honorable v Paríži (1901), Cenu grófa Dionýza Andrassyho (1905), Striebornú medailu v Londýne (1908), Zlatú medailu v Budapešti (1910) a Zlatú medailu Fichtenwald a Mention Honorable vo Varšave (1911). Svoje zahraničné úspechy Katona často pripomínal. Boli príčinou jeho pocitu domáceho neuznania. Vysvetľovali aj Katonovo sebaaprečovanie na jednej strane a chorobné podozrievanie jeho kritikov z predpojatosti na strane druhej.

Na ceste k tatranským náladám

Katonu na začiatku tvorivého obdobia upúťali holandské prístavy, lode a odrazy ich tvarov na hladine mora, ku koncu ho

zase očarili atmosférické premeny, búrky, oblaky, svitania a západy slnka na rovinnom horizonte dolnozemskej krajiny. Tematicky mu však bola najbližšia podtatranská krajina a príroda Vysokých Tatier. Katona na svojich obrazoch ponúkal pohľady do lesných zátiaší, pohľady na toky horských potokov a vodopádov, ale najmä na veľkolepý masív Vysokých Tatier z rôznych strán. Jeho náladovosť, introvertnosť a zádumčivosť sa prejavovala aj v tvorbe. Nachádzame tak tmavú ponurú farebnosť, jemné pastelové stvárnenia, ale aj žiarivú pestrú hru odleskov slnka a vodných hladín. Vychádzal z barbizonskej realistickej tradície, na jeho dielach preto nájdeme konkrétne doliny, zákutia aj vrcholy Tatier. Postupne prešiel k dojmovej malbe s prvkami impresionizmu. Pred realizáciou v oleji Katona chodieval priamo do terénu a skicoval krajinárske scenérie s topografickou presnosťou a s podrobným popisom farebných odtieňov na jednotlivých plochách. Takéto skice sa nám zachovali aj s popismi: „Stál a stál pred úkazom, pozeral, študoval... potom zaznamenal svoje pozorovania. Teplosivá obloha, teplá v odraze tmavšia, farba oblohy ružovkastá, voda sivastá, pozeral ako sa farby menia

v striebornom lesku, zlievajú do veľkých flakov, červenajú... trasú sa čakal ráno svit slnka pod Tatrami s úmyslom namaľovať ho.“⁴⁴ Katonovi bol plenér ateliérom. Tak sa nám zachovali zaujímavé tatranské scenérie z rôznych ročných období, zasnežené ždiarske stráne za svitania, rúbaniská s tatranskou panorámou, západy slnka v lesných porastoch, tatranské vodopády aj chodníky. V jeho maliarskom štýle nájdeme rôzne spôsoby od hladkej lazúrnej malby, kde presvitá podklad, až po pasťoznú malbu s hrubými nánosmi farieb a energickými ťahmi štetca.

Katona sa ako maliar Tatier predstavil na rôznych skupinových výstavách krajinomalby v Uhorsku, ale aj v iných krajinách a právom mu prináleží dôležité miesto v dejinách výtvarného umenia Spiša a podtatranského regiónu. ◀

Použitie zdroje:

- ¹ MALONAY, D.: Katona Nándor. In: Fiatalok, Budapešť 1906, s. 111.
- ² HANULA, J.: Spomienky slovenského maliara, Bratislava, 1940, s.146.
- ³ VÁMOŠIOVÁ, S.: Slovenská krajina v diele L. Mednyánszkeho. In: Z nových výtvarných dejín Slovenska, zost. L. Saučin, Bratislava, 1962, s. 129.
- ⁴ In: Enigma, 7, Budapešť, 2000, č. 24/25, s. 177.

Prezentácia známky ex post

 Jana Tomalová

Poštová známka z edičného radu UMENIE s reprodukciou obrazu *Skorá jar v Belianskych Tatrách* od Ferdinanda Katona si pre covidovú stopku v kultúre na svoje oficiálne uvedenie počkala dva roky. V druhý októbrový piatok sa stretli v Starom Smokovci priaznivci tvorby umelca a filatelisti. Vila Flóra sa rozoznala tónmi židovskej hudby v podaní muzikantov pod vedením Františka Kačicu, ktorí, tak ako Katona, pochádzajú zo Spišskej Starej Vsi. Táto ľudová hudba má však s maliarom ešte jedno prepojenie. V závere vernisáže ho prezradila – alebo skôr ukázala – riaditeľka Tatranskej galérie Anna Ondrušková. Medzi Katonovými dielami v zbierkach galérie nechýba portrét Michala Kačicu, ktorý bol strýkom otca Františka Kačicu. A že gény sú v Zamagurí silné, jednoznačne dokázalo zapózovanie huslistu z profilu – povedľa zobrazenia jeho predka. Po stretnutí súčasnosti s minulosťou už na-

sledovalo obdivovanie Katonových diel a dlho očakávaný moment filatelistov, ktorí však prišli o samotnú inauguráciu. „Tá sa robí v deň vydania, vtedy je prítomná aj pošta a na poštovej priehradke je tretí element – príležitostná poštová pečiatka a zároveň sa tam dáva ešte aj denná pečiatka, ktorá sa však nesmie vracaf v čase. Teraz to majú filatelisti do zbierky ako prvotné vydanie bez ďalších parád,“ vysvetlil počas vernisáže rytec František Horniak, ktorý známku vyryl klasickým spôsobom.

Najväčšiu slovenskú poštovú známku s rozmermi 54,4 x 44,4 milimetra a s nominálnou hodnotou 2,10 eura vydali 20. októbra 2020, pod grafickú úpravu sa podpísal Vladislav Rostoka. Katonov motív sa „do života“ dostal technikou ocelotlač z plochej platne v kombinácii s ofsetom, tlač zabezpečila Poštovní tiskárna cenin v Prahe. Náklad známky z emisie UMENIE dosiahol 80-tisíc kusov. ◀

Po stopách Jána Olejníka:

Lendačan si berie Lendačanku

Koláž svätých a magických, plačlivých i radostných svadobných obradov našich predkov vždy bola jedným z nosných pilierov etnografického záujmu. Smutnodojemné odpytávanie i oficiálna rozlúčka s dievčenskou nevinnosťou prevádza nevestu slzavým údolím, na jeho konci sa však už ozýva bujará veselica. Jin a jang slovenskej ženy – parta a čepiec – zobrazujú jej dva navzájom opačné a doplnujúce sa stavy. Bez povšimnutia ich nenechal ani Ján Olejník. Určite nie v Lendaku.

 Jana Tomalová archív Múzea TANAP-u a Party v 21. storočí

Jeho každodenným chlebom bolo dokumentovať už vtedy sa vytrácajúce zvyklosti podtatranského ľudu. Olejníkov kroky pravidelne viedli do „etnografického laboratória“, Lendaku, v ktorom sa podarilo zakonzervovať tradície lepšie než v iných obciach. V správe k čiastkovej výskumnej úlohe *Život v rodine lesného robotníka v Lendaku* to v roku 1984 deklaruje samotný Olejník: „Etnografický materiál k téme potvrdzuje, že proces zmien, ktoré nastali v okolitých obciach v posledných troch desaťročiach v myslení, názoroch a postojoch k dnešku, rozbehli sa v Lendaku až v súčasnosti. Hraníčnym kameňom bola kolektivizácia.“

Svadby na archívnych záberoch

Je naozaj mnoho pohľadov na človeka pod Tatrami, ktoré zastrešila Olejníkov hlavná výskumná úloha *Spôsob života a kultúra lesných robotníkov v oblasti Vysokých Tatier, Západných Tatier, Roháčov, Spišskej Magury a Pienin*. Archívne krabice v etnografickom depozitári výskumnej stanice v Tatranskej Lomnici by neboli kompletne, ak by v nich neležali zapísané papiere či fotografie súvisiace so svadbou v Lendaku. Ján Olejník sa stal súčasťou svadobných tradícií pri dôležitom životnom kroku dvadsaťročnej Kataríny Budzákovej-Selvekovej a o štyri roky staršieho Františka Gálika.

Matka nevesty totiž pracovala pre vtedajšiu Správu TANAP-u ako lesná robotníčka na ochrannom obvode Tatranská Kotlina. Veselia v dome rodičov Budzákových a Gálikových sa 30. júla 1983 zúčastnilo tristo ľudí, stolovalo sa v dvoch miestnostiach, hlavne však na dvore pod šiatrom, pozvaní sa hostili na dvore i postojáčky. Etnograf detailne píše o slede všetkých zvykov a zaznamenáva ich obmeny, počas čepčenia však toho času nespomína žiadne.¹

Viditeľnú stopu zanechal tatranský etnograf v súvislosti so svadobnými zvyklosťami ako jeden z aktérov natáčania dokumentu pre Slovenskú televíziu pod názvom *Lendacká svadba* ešte v roku 1968. Folklórny film Juraja Kerekesa zvečnil zväzok Juraja Majerčáka a Márie Lizákovej podľa „starých a novými časmi ovplyvnených zvykov“. Dokument verne približuje zvyky od príprav cez odpytávanie, vrátane obradu v kostole, až po svadobnú veselicu. Ján Olejník si nesmierne ctí bohatstvo tradičnej neštylizovanej formy, zhromažďoval autentické materiály i spomienky a mal kritické oko na teatrálny folklórny prejav. Mimochodom, išlo práve o obdobie, keď sa prelamoval prístup k folklorizmu, aj k tomu scénickému a televíznemu. Päťdesiate a prvá polica šesťdesiatych rokov

Z pera Jána Olejníka vzišlo množstvo etnografických článkov. Čitateľov časopisu TATRY nimi „požýval“ do podhorských dedín a dediniek a zoznamoval ich s miestnym človekom. Stolička etnografa v Múzeu TANAP-u po ňom ostala pred tromi desaťročiami prázdna a ľudové tradície sa vytratili aj zo stránok nášho dvojmesačníka. V spolupráci s Podtatranským osvetovým strediskom sme si dali za cieľ vrátiť sa k Olejníkovým témam. Tak ako on, aj my sme sa obzreli za vianočnými tradíciami pod Tatrami i fašiangami v Batizovciach, pozreli sa bližšie na ždiarske kroje, navštívili Ľudové slávnosti pod Slavkovským štítom i súbor Tatranka. Vo finálnom článku pod hlavičkou seriálu *Po stopách Jána Olejníka* sme sa za ním vybrali veselieť do Lendaku.

minulého storočia patrili tanečným suitám, baletnému výrazu a vplyvu sovietskej školy². Od polovice šesťdesiatych rokov však začína nastupovať návrat k autentickému folklorizmu s využívaním obradov a zvykov³.

Parta a čepiec z módy nevyjdú

Svadba láka pozornosť folkloristov, dramaturgov a umelcov aj v dnes. Súčasnosťou snahou je najmä autentická citácia prvkov a zvykov, no svoje miesto neodstupuje ani štylizácia. Lendacká nevesta zaujala i tvorcov z projektu *Party v 21. storočí*, ktorý sa zameriava na tradičné party a vence na Slovensku. Okrem klasických dokumentačných snímkov vytvárajú autori i limitovanú edíciu obrazov. Na jednom z nich sa z lendackej nevesty stala ľadová kráľovná. Studený výraz modelky vyjadruje, že v minulosti mnohokrát nešlo o manželstvá z lásky, no k nápadu pomohla i samotná parta so striebornou – ľadovou – farbou. „Face painterka“ sa na tvári modelky – nevesty v kroji – „vyhrala“ so stuhami pod očami, ktoré pôsobia, akoby nevesta plakala. Strieborné kvety, motív z party, zase dominujú na čele. Oceľovo-ľadové farby a štylizované ornamenty sa dostali aj do pozadia obrazu – akrylovej malby na plátne.

Nečudo, že parta a slávnostný čepiec – alebo ako ich v Lendaku volajú, konka a kikľok – sú leitmotívom mnohých fotení, filmov či projektov. Skladanie venca nevesty a čepčenie bolo v minulosti obradným vrcholom svadby. „Jeho dôležitý význam spomedzi svadobných obradov nám potvrdzuje aj to, že sa zachovalo

do súčasnosti, i keď vydaté ženy prestali nosiť čepce ako súčasť bežného odevu. Svadba patrí do skupiny tzv. obradov prechodu, ktorými sa človeku mení jeho doterajší stav. Obradné zloženie venca (party) ako znaku panenstva a slobody nevesty symbolizovalo zmenu jej doterajšieho stavu, zmenu dievčaťa na vydatú ženu,“ vysvetľuje Alexandra Bachledová, ktorá v Podtatranskom osvetovom stredisku zastrešuje v rámci záujmovej umeleckej činnosti i folklór a folklorizmus.

Tento kľúčový obrad i to, akým fenoménom moderných svadieb sa stal, sme vybrali do finále seriálu *Po stopách Jána Olejníka*, hoci tých pravých a hodných tém by bolo oveľa viac.

Lendacká nevesta z projektu *Party v 21. storočí*

Ďakujeme Podtatranskému osvetovému stredisku za spoluprácu na národopisnom defilé a pre čitateľov, ktorí majú blízko k tradíciám, máme jeden odkaz:

Určite sa nemusíte báť, že etnografiu v našom dvojmesačníku odzvonilo. ◀

Historické snímky dokumentujú svadbu Kataríny Budzákovej-Selvekovej a Františka Gálika z Lendaku, na ktorej nechýbal ani Ján Olejník.

¹ Zatiaľ čo podľa Olejníka vtedy neovplyvnila zmena sociálnej a ekonomickej základne okrem čepčenia ani hostinu, napríklad na zásnubách 23. júla 1983 sa zúčastnilo z oboch strán okolo 40 pokrvných príbuzných, „odbavili“ sa pri dvoch harmonikách, speve, tanci a veselej nálade. Táto „verzia“ bola už obmedzená čo do počtu hostí i miery pohostinstva. Podľa Olejníka sa tak stalo na popud miestneho farára A. Hrtúsa. Ten považoval zásnuby so 60 až 120 ľuďmi za zbytočne drahé, navyše, nasledujúci pondelok sa zvykol „vyznačovať“ veľkou absenciou na pracoviskách“, keďže typickým znakom predsvadobnej zábavy bolo požívanie množstva alkoholu.

² Určite majú mnohí v pamäti hudobno-tanečný film *Rodná zem* (1953) s tanečníkmi SLUK-u a Lúčnice v hlavných úlohách. Záver sa nesie v znamení goralskej svadby s hudbou a piesňami rôznych regiónov, unifikované a štylizované folklórne formy vidieť aj v obľúbenom *Kubovi* (1965) či vo filme *Rok na dedine* (1967).

³ LEŠČÁK, M.: Folklor a scénický folklorizmus. Bratislava, 2007, s. 20.

V niektorých slovanských krajoch predchádzal snímaniu vienka a začepčeniu nevesty obrad rozpletín a postrizín. Neveste vrkoč odťali, odstrihli, alebo čiastočne podstrihli či opálili vlasy, čas zredukoval odtínanie vrkoča na jeho rozpletanie. Začepčenie prichádzalo podľa miestnych zvyklostí na rad v rozličných momentoch svadby. Dávnejšie nasledovalo, logicky, až po svadobnej noci. Najprirodzenejším postupom bolo, keď neveste snali vienok z hlavy pred uložením na lôžko a ráno

Ženy nasadzujú neveste na hlavu čepiec (nevesta pôvodom z inej obce, ženích z Lendaku).
Zdroj: archív Veroniky Halčinovej

Čepčenie

prežilo do dnešných čias

po svadobnej noci ju začepčili. Tieto dva rituály sa spojili v jeden neskôr, keď sa svadba skracovala a zaniklo ukladanie mladého páru na lôžko. Pre čepčenie bolo charakteristické, že mu nevesta obradne kládla odpor, čepiec a šatku odmietala, bránila sa prijať znak vydatej ženy a podvolila sa iba po trojnásobnom zhadzovaní. Tento prežitok sa nám môže v mysli vynoriť so známou otázkou: „Hlávku stať, alebo vienok snáť?“

V mnohých lokalitách pod Tatrami pripadla táto úloha prvému družbovi, ktorý si pomohol vidličkou, vidlami, kosou alebo valaškou. V Lendaku partu snímala nevestina matka a spolu s krstnou matkou a s ďalšími ženami jej potom rozpletali vrkoč a do vlasov zapletali pekne spracovaný sčesaný lan, symbol plodnosti, vrkoče ovili okolo hlavy do podoby kolesa a upevnili. Na temeno neveste povkladali bankovky, aby bola bohatá, vlasy pocukrili a pokropili svätenou vodou. Potom jej na hlavu položili čepiec. Keď bola nevesta začepčená, ženy sa okolo nej postavili do kruhu, zaspievali pieseň „*Jak mi padne, tak mi padne*“ a odviedli ju do zadnej miestnosti, kde sa niekoľko žien prezlieklo za „nevzhľadné a škaredé“. Niektoré mali na rukách bábiky. Sadli si za stôl a čakali na mladoženicha, aby sa mu ponúkali ako začepčená nevesta.

Zo zvyku sa stala módna záležitosť

Popri rozmanitých formách čepčenia sme mohli v minulosti stále hovoriť o jednotnom zmysle obradu. Dnešok však prináša nové prežívanie významných

„Boom“ svadobného čepčenia so sebou neraz prináša najrôznejšie kompromisy na úkor autenticity. Dôvody sú prosté: nevesta sa obáva o svadobný účes, mladí nechcú v ich „deň D“ venovať obradu veľa času, alebo majú vlastné predstavy, ako by mal vyzeráť. Pokiaľ však ide napríklad o „čistokrvnú“ lendackú svadbu, tá sa aj v modernej dobe verne približuje archaickému zvyku.

Alexandra Bachledová

súkromný archív Veroniky Halčinovej

udalostí. Medzi ne jednoznačne patrí svadba – na jednej strane prameň zachovaných zvykov, na druhej strane vysnívaný deň, do ktorého sa dokážu vtesnať najrôznejšie predstavy mladomanželov. Záujem neviest o čepčenie podnietilo mnohé folklórne súbory, aby takúto „službu“ ponúkali. S dopytom sa objavili ďalšie nové zoskupenia, pre ktoré je svadobné čepčenie primárnou alebo dokonca jedinou činnosťou. Kým v minulosti hovoríme o intímnom obrade prechodu, respektíve zmene dievčaťa na vydatú ženu, v súčasnosti dominuje skôr esteticko-reprezentatívna funkcia. Obrad tvorí súčasť programu pre hostí. Záujemkyne neraz prekrúcajú názov na „odčepčenie“, nechcú si dať na hlavu čepiec kvôli účesu, alebo vyžadujú, aby im folkloristi namiesto čepca na hlavu aplikovali partu s odôvodnením, že je krajšia ako čepiec – pričom práve partu ako symbol panenstva pred čepčením snímajú z hlavy dole – a ďalšie iné situácie, ktoré možno odôvodniť neznalosťou pôvodnej funkcie obradu. Ide o fenomén, ktorý má rôzne podoby.

Autentické tradície prežili

Stále sa však v niektorých lokalitách dokážeme verne presunúť do minulosti vďaka čepčeniam, ktoré prežili až do súčasnosti, alebo ich folklorizovaným podobám. Jednou z takých obcí je už spomínaný Lendak. Nevesta si tu málokedy voláva externé folklórne zoskupenie, v ojedinelých prípadoch prichádza na obrad vypomôcť vzdialenejšia staršia príbuzná, ktorá vie čepčiť, na zozname pozvaných však zvyčajne nechýbajú ženy, ktoré sa dôležitej úlohy dokážu zhostiť aj bez pomoci „zvonku“. Približne pred polnocou sa nevesta odoberie spolu s najbližšími príbuznými do miestnosti, kde má zložené veci. Oblečie sa do „kroja“, respektíve ľudového odevu slobodného dievčaťa, a na hlavu si naposledy položí partu. Niekedy vymení spoločenské šaty za kroj aj jedna či dve družičky. Keď je nevesta pripravená, muži sa pomaly odoberú von, pred tanečnú sálu, alebo do inej miestnosti v budove. Do sály zasa vchádza nevesta spolu s družičkami a najbližšími príbuznými, spievajúc najčastejšie pieseň „*Vydala mamička, najstaršiu dcérušku*“.

V tom istom momente kývajú na ostatné ženy v sále, aby sa k nim pridali do kruhu. Niekedy v miestnosti skutočne neostane žiaden muž a do kruhu sa pridajú všetky ženy. Ide hlavne o svadby, keď si „Lendačan berie Lendačanku“. Ak hovoríme o „cezpoľnej“ svadbe, teda ak jeden z mladomanželov nepochádza z Lendaku, stáva sa, že pár hostí ostane sedieť na svojich miestach a pozorovať. Počas úvodnej piesne ženy spravia na tanečnom parkete veľký kruh, držia sa za ruky a nevesta spolu s družičkami nalieva každej v kruhu pálenku. Má v rukách pohárik a fľašku, družička pohár a fľašu s vodou a ak je prítomná aj druhá družička, ďalší pár rúk ponúka koláče na tácke. Kruh by mali obísť dvakrát, pre skrátenie celého bradu niekedy fľaša koluje len raz. Následne si nevesta sadá na vankúš, ktorý je položený na smaltovanom vedre. Pod zásteru jej uložia tri či štyri pripravené a zabalené svadobné koláče.

Snímanie party a samotné čepčenie zvykne byť v rézii dvoch až šiestich žien. Niekedy si nevesta ponecháva „svadobný účes“, inokedy jej vlasy rozčesávajú a zapletajú. Pripravený majú umelý vrkoč, ktorý jej ovinú okolo hlavy a pod neho povkladajú bankovky. Dodnes sa zvyknú vlasy posypať cukrom a pokropiť svätenou vodou. Postupne podľa presných zachovaných pravidiel začepčia nevestu do „kikluku“, teda sviatočného čepca.

Farebné stuhu vymenia alebo prekry-

jú dvoma bielymi stuhami, čierna ostáva. Po začepčení uviažu neveste na čepiec bielu šatku „z damašku“. V tomto momente odchádza poverená žena oznámiť chlapom vonku, že už nasadzujú šatku a môžu sa pomaly vrátiť. Staršie ženy, ktoré nečepčia, ale sú súčasťou koleša, zvyknú v niektorých prípadoch vzhľad začepčenej nevesty aj komentovať v zmysle, že jej čepiec dali nakrivo, alebo že im to trvá veľmi dlho. Vo chvíli, keď sa nevesta postaví, družičky a iné slobodné dievčatá sa snažia ukradnúť vankúš, na ktorom sedela nevesta. Tento akt by sme možno mohli prirovnať k hádzaniu svadobnej kytice. Tá, ktorá ho získa, by mala mať najbližšie svadbu. V súvislosti so spevným repertoárom žien počas čepčenia je pre mnohé z nich problematické spevne udržať celý akt čepčenia. Často prichádzajú tiché miesta, piesne sa opakujú, alebo sa stáva, že spieva len pár žien. Absentuje poznanie piesní predovšetkým u mladšej generácie, výnimkou nie je akési zdráhanie sa spievať, pričom mnoho svadobných piesní z Lendaku naplnilo stránky miestnej monografie a ovláda ich aj staršia generácia.

Družičky po čepčení odvedú nevestu k hlavnému stolu, kde prichádza za sprievodu spevu a muziky aj ženích so skupinou mužov. Celý obrad zvykne trvať približne hodinu. Počas celého čepčenia sú muži vonku pred sálou, niekedy aj v inej miestnosti. Kým pri čepčení si ženy spevom vystačia samé, mužov hudobne sprevádza

akordeonista alebo kapela. Vytvorí jeden kruh, v ktorom sa držia za ramená a spievajú. Ženích, niekedy aj družbovia sú oblečení v kroji. Hudobníci stoja v strede a úlohou ženícha je nalievať všetkým pálenku.

Aj súčasné zvyky sú hodné výskumu

Potom nasleduje ďalší obrad, ktorý zaznamenal aj Ján Olejník, t. j. ponúkanie iných prezlečených žien či mužov za nevesty a vykupovanie peniazmi. Niektorí mladomanželia však už tento obrad nepraktizujú. Niekedy ostávajú mladomanželia do konca svadby v krojoch, zvyčajne sa však zvyknú po „redovom tanci“ prezliecť.

Súčasná podoba čepčenia, ale aj celého priebehu svadby ženícha a nevesty z Lendaku, je hodná osobitého etnologického výskumu a pozornosti by nemalo unikáť ani predsvadobné a posvadobné obdobie. V rámci tejto širokej témy zozbieral Olejník množstvo etnografického materiálu, ktorý by spolu s výskumom súčasnej podoby tvoril vzácny pramenný materiál pre ďalšiu analýzu. Tak by sme prišli k jasnejšiemu obrazu o zmenách, absencii či uplatnení archaických obradov v súčasných moderných svadbách. ◀

Použité zdroje:

KOMOROVSKÝ, J.: Tradičná svadba u Slovanov. Bratislava, 1976.
JAKUBÍKOVÁ, K.: Slovenská svadba In: LEŠČÁK, M. Slovenské svadby. Bratislava, 1996.
OLEJNÍK, J.: Lud pod Tatrami. Martin, 1994.

Po stopách histórie

📍 Martina Petránová

Nadšencov histórie istotne poteší knižná novinka, ktorá síce mapuje predovšetkým dejiny podtatranskej obce Mengusovce, avšak v širšom regionálnom kontexte. Na jej rukopise pracoval miestny rodák, učiteľ Ján Michalko (1907 – 1982) štyri desaťročia a podarilo sa mu dať dokopy skutočne obdivuhodné množstvo faktov, ktoré podložil ešte obdivuhodnejším množstvom historických prameňov.

Päťstostranová publikácia zachytáva vývoj dediny od praveku až po prvú polovicu 20. storočia, autor sa jej vydania síce už nedožil, no ostalo po ňom rozsiahle dielo, ktoré ocení každý, kto sa zaujíma o históriu Spiša. Viaceré závery, ktoré na stránkach knihy vyslovil, možno odporujú doterajšiemu poznaniu a nie je vylúčené, že s niektorými vznikne dokonca aj polemika v radoch odbornej verejnosti, iné ho však výborne dopĺňajú, potvrdzujú alebo vysvetľujú. Ambíciou historickej kroniky však nie

je meniť dejiny, chce byť „len“ knižným kúskom, ktorý mnohé skutočnosti objasní a predovšetkým zachová pre budúce generácie. Keďže mengusovský chotár kedysi siahal až po Mengusovskú dolinu, na svoje si prídu aj tí, ktorých zaujímajú Tatry a ich minulosť. Čitateľ sa napríklad dozvie, odkiaľ sa vzal názov Kamenný kôšiar, načrie do čias, keď dedičania chodievali „s cúgom“ na panské a kone alebo voly nocou šikovali zo „svojej“ doliny, kde ich zvykli pásť. Hodnovernosť textu podčiarkujú autentické výpovede pamätníkov a historické fotografie, ktoré dokresľujú charakter vtedajšej doby. Nemenej zaujímavé je čítanie o živote prostého ľudu, jeho zvykoch a tradíciách či vtedajších elitách, ktoré formovali vývoj nielen v samotných Mengusovciach, ale aj ďalších obciach pod Tatrami. Výsledky mravenčej práce „pána učiteľa“ – ako mu domáci vravievali – určite ocenia nielen bežní ľudia so záujmom o históriu, ale aj tí, ktorí sa dejinami Spiša zaoberajú profesionálne. Kronika má čo

ponúknuť a je skvelé, že sa v dnešnej dobe našli ľudia, ktorí jeho rukopis nechali ležať v šuplíku, ale po štyridsiatich rokoch od Michalkovej smrti ho pretavili do knižnej podoby.

Publikáciu *Mengusovce* s podtitulom *historická kronika* vydalo Občianske združenie Kimbiark v náklade päťsto kusov. ◀

Mesto Vysoké Tatry tento rok ocenilo Ivana Urbanoviča st. za celoživotný prínos pre šport a uviedlo ho do Tatranskej športovej siene slávy.

Aká bola oslava?

Veľmi jednoduchá, v rodinnom kruhu. Prišli deti, vnúčatá a ich rodiny, nechýbal dobrý guláš, posedeli sme so susedmi a priateľmi. Stretli sme sa aj ako seniory horskej služby, dali si kávičku a nejaké to vínko, zaspomínali na akcie a na záchranný život. Ďalší mi zablahoželali písomne alebo telefonicky. Nechcel som robiť nejaké veľké oslavy. Veď deväťdesiatka to už je taký vek, že dneska si tu a zajtra nie...

Ak by si sa mal obzrieť v čase, aký bol tvoj život v horách? Neľutuješ, že si ho spojil s kopcami?

S mojím životom som veľmi spokojný. Hory boli po celý čas jeho súčasťou, vďačím im hádam za všetko, lebo od nich sa

Bol síce pekár, ale viedol ma k turistike, keď som mal pätnásť, šestnásť, už sme mali so spolužiakmi z meštianky pobežané okolie. V roku 1948 som sa prihlásil do Klubu slovenských turistov a lyžiarov, v Liptovskom Mikuláši bola vtedy aj redakcia Krás Slovenska, a tak som sa začal ešte viac zaujímať o hory. V čase, keď som prišiel do Baťovej školy práce vo Svite, Sliezsky dom patrila „svitovským“ turistom, tí boli veľmi aktívni, takže sme tam hodne chodili a stretávali sa s chatármi Špirkom a Šepelom, ktorí boli aj pracovníkmi horskej služby. Postupne sme sa od turistiky ako samoukovia dostali k horolezectvu a v roku 1951 sme si urobili horolezecký kurz, takže sme získali aj skúsenosti a vedomosti. Vo fabrike, kde som mal

že sa vám práve otvára cesta do veľkých kopcov...

Mali sme šťastie, že sme dobre liezli, dostali sa do štátneho reprezentačného družstva a zobrali nás aj na horskú službu. Myslím si, že som sa dobre uviedol, keď som pomohol transportovať jedného českého horolezcu z dolnej časti steny Galérie Ganku až na Polanu pod Vysokou, kde si po neho prišla horská služba. Postupne sme sa z Taztier dostali do vysokých hôr, či už na Kaukaz, Pamír, do Hindúkušu alebo Himalájí.

Ako si spomínaš na toto obdobie?

Prvý zájazd bol na Elbrus v čase, keď sa tam ešte bojovalo, to sme boli v mančafte prvé roky, potom prišli na rad aj väčšie kopce. Ako členov horskej služby nás oslo-

Ivan Urbanovič st.: Horám vďačím takmer za všetko

odvíjalo v prvom rade moje zamestnanie, čo je to najdôležitejšie. Človek mal z čoho žiť a mohol robiť aj šport. Síce je pravda, že hoci som bol reprezentant a pracoval som v horskej službe, musel som si privyrobiť. Aj vtedy bol výstroj drahý, bolo treba kúpiť si oblečenie, každý rok sme zodrali niekoľko párov topánok, takže sme si pomáhali všelijakými brigádami. Napríklad, keď sa v Tatrách natáčala Medená veža, manželka „oštrikovala“ celý štáb, vlnené podkolenky od nej mal asi každý, ja som robil dabléra Kvietikovi. Keď som mal v práci voľno, dláždili sme turistické chodníky, robili sa výškové práce, natierali sme strechy a z toho sme si hradili výpravy alebo materiál. Celý život smeroval k tomu, že sa muselo robiť. Pôsobil som aj ako horský vodca, neskôr som mal na starosti školenia cvičiteľov horských vodcov, viedol som horolezecký oddiel, popri tom fotografoval a prispieval do rôznych časopisov... Keď to zrátam, tak päťdesiatpäť rokov som pracoval v horolezectve ako funkcionár, dvanásť rokov som robil záchranára a ďalších dvadsať organizoval rôzne komisie, schôdze, takže celý môj život bol spätý s horami. No neľutujem, aj keď mi to zobralo dosť času.

Horám si verný dodnes, stále vydávaš kalendáre a pohľadnice s tatranskou tematikou. Prezrad, ako si sa vlastne dostal ku kopcom a lezeniu?

Doma, v Nemeckej Lupči (dnes Partizánska Lupča, pozn. red.), som s otcom chodieval na drevo do Lupčianskej doliny.

Označujú ho za legendu, on sa však ňou rozhodne necíti byť, i keď si toto označenie bezpochyby zaslúži. Veď bol pri prvých úspechoch československého horolezectva nielen na Kaukaze či Pamíre, ale tiež v Hindúkuši a Himalájach. Na vrchole osemtisícovky síce nestál, no mal ho na dosah. V rozhodujúcej chvíli totiž – ako sám bez škrupúl priznáva – doplatil na svoju nerozvážnosť. A hoci v horách prežil i krušné chvíle a momenty, keď mu išlo o život, otvorene vraví, že im vďačí takmer za všetko. Čerstvý deväťdesiatnik Ivan Urbanovič st. nám v rozhovore prezradil, čo považuje za svoj Everest a pridal aj recept na optimizmus, ktorým dokáže „nakaziť“ azda každého, kto s ním v jednej miestnosti strávi čo i len pár minút.

 Martina Petránová autorka a archív Ivana Urbanoviča st.

na starosti stroje, sme zohnali materiál. Lano sme kúpili od hraničiarov, ďalšie veci pochádzali z vlaku, ktorý ostal po Nemcoch vo Svite cez vojnu. Boli v ňom smyčky, kladivá, lyže, tulenie pásy... Liezli sme najmä poľské cesty, či už Stanislavského alebo Motyky, v nedeľu sme v rozhlase počúvali Puškáša. Videli sme sa v ňom, vnímali sme ho ako pána boha v horolezectve.

Zohratú lezeckú dvojku si roky tvoril s Ivanom Gálfym, s ktorým ste sa spoznali ešte v meštianke a spoločne začali podnikať aj prvé horolezecké pokusy. V tom čase ste zrejme ani len netušili,

vil Vlado Šedivý, ktorý v roku 1965 pripravoval horolezeckú expedíciu do oblasti Hindúkušu. Mali sme šťastie, že sme sa tam dostali s Gálfym ako prví Slováci, pomáhali sme pri výstupoch a aj pri filmovaní či fotografovaní, podarilo sa urobiť sedemnást prvovýstupov na päť či šesťtisícovky. Asi sme boli poslušní, a tak sme o dva roky neskôr išli aj na druhú československú výpravu, ktorú organizovala Praha. Bola to pre nás panská expedícia, všetko bolo hrazené. Predbehli sme Japoncov, ktorým meškala lodná doprava a kým čakali na výstroj, podarilo sa nám vystúpiť na najvyššiu horu Hindúkušu Tirič Mír (7 708 m). Je to taký môj Everest, keďže neskôr som vypadol

zo štátneho mančaftu aj z politických dôvodov a na ďalších výpravách som už nebol. Ale tých desať rokov stačilo.

Predsa len, nie je ti ľúto, že nemáš osemtisícovku? Na Nanga Parbat, kde ste boli v roku 1971, si k nej mal blízko... Napokon na vrchol vystúpili Michal Orolin s Ivanom Fialom.

Pobabral som si to, lebo som zhltol kompót. Vieš, nikdy som si nebral vodu do fľašky, lebo by aj tak bola zamrzla. Spontený po dennom zostupe z tretieho tábora som si dal konzervu čučoriedok aj s ladom – a tým som sa odpísal. Keď sa ma prišiel pýtať Orolin, či s ním nejdem na vrchol, povedal som nie, lebo som bol chorý. Bál som sa, že chytím zápal pľúc a nemusel by som sa vrátiť. Výstup nebol kondične ťažký, vtedy sme boli ozaj dobre aklimatizovaní, dlho sme boli vo výške šesťtisíc metrov, lebo sme čakali na lepšie počasie. Haprovala však dodávka potravín. Akurát, keď sa robil útok na vrchol, sa nám zabil jeden nosič. Puškáš, Psočka a ja sme mali iba jednu kilovú konzervu, ktorú sme zjedli na obed a potom sme boli len na sladkostiach. Vyšli sme na predvrchol Nanga Parbatu, takže tých 7 910 metrov je môj výškový rekord. No neľutujem. Človek musí vedieť povedať nie. Možno som mohol docieľiť viac, ale zase už by som nemusel byť na tomto svete. Viac si cením, že sa tá výprava uskutočnila a poviem pravdu, že záber na stenu, ktorý odtiaľ mám, mi stojí za ten vrchol, z tej snímky mám väčšiu radosť. Puškáš, Haak a ja sme dva dni predtým, ako sa podarilo vyliezť na

Nanga Parbat, vystúpili na Rakiotský štít. Je to prvá sedemtisícovka, ktorú Slováci dosiahli v Himalájach, takže som spokojný. Urobili sme tatranskú expedíciu, získali skúsenosti a podaril sa aj vrchol. Poliaci to museli veľmi ťažko znášať, lebo v tom čase boli jednotky, veď už od tridsiatych rokov minulého storočia pôsobili v Himalájach.

Čo ti hory dali a čo ti vzali?

Čo mi dali? Zázitky, pekné spomienky z pekných výstupov, kamarátov. Aj v rodinnom živote som mal to šťastie, že som si našiel manželku, ktorá mala pre hory pochopenie. Spolu s Lydkou, Gálfym a Weinczillerom sme v zime vyliezli napríklad päťkovú Motykovu cestu na Širokú vežu. Ako som už spomínal, horám vďačím hádam za všetko. Celý môj život bol spojený s kopcami. A stále je. Fotím, robím kalendáre a pohľadnice, hádam tisíce sme ich vydali. Teraz je však už iná doba, každý fotí telefónom...

Fotografom si bol aj na expedíciách. Vtedy to však nebolo asi také jednoduché ako dnes.

Mal som to šťastie, že sa mi dobre chodilo a mohol som fotiť výpravy. Na prvej hindúkuškej expedícii som dokonca urobil šot, ktorý bol vysielaný aj v televízii. Po návrate z Nanga Parbatu som s Puškášom vydal knihu, v ktorej sú zachytené obe naše výpravy na túto horu. Fotografie sa objavili tiež vo viacerých časopisoch, robil som pre ČTK. Ako zaslúžilí majstri športu sme museli aj niečo napísať, ale mne sa lepšie fotografuje ako píše, viac zarobím

na obrázkoch ako na rozprávaní. © Vtedy to nebolo jednoduché, musel som špekulovať, či dať farbu alebo nie, keďže som mal aparát, ktorý mohol urobiť tak dvanásť snímok. Teraz je to jednoduchšie, telefónmi sa cvaká donekonečna.

Vráťme sa späť k otázke. A čo ti teda hory vzali? Určite neprinesli len pekné zážitky a veselé momenty...

Hm. To je nanič otázka, ťažko sa na ňu odpovedá. Faktom je, že keby človek nechodil po horách, robil by niečo iné. Ale je pravda, že som prišiel o mnohých kamarátov, veľa zbytočných smrťí bolo aj v tých Himalájach. Ja som mal šťastie. Tiež ma strhla lavína, keď sme boli v Hindúkuši. Išlo o prvovýstup na sedemtisícovku Malé Lunkho, našťastie, mal som dobre zaistené skoby a ostal som visieť v previse. Musel som rýchlo konať, mal som vo vrecku nožik, a tak som sa odrezal z lana. Čakan mi ostal v ruke, vyzlieklo mi ruksak, všetko aj s fotoaparátom šlo s lavínou dole, len sweater mi našli kamaráti na druhý deň. Museli sme zostúpiť, mal som trošku zranené rebrá, ale za tie roky to bola jediná moja nešťastná príhoda. Keby som nebol mal nôž, asi by som sa v lane udusil, lebo v tom náročnom teréne by mi neboli tak rýchlo pomohli. Človek videl hodne nešťastí. Za vyše desať rokov v horskej službe bolo ročne do pätnásť, dvadsať smrteľných prípadov, boli všelijaké, aj zbytočné obete, no ale v horách to už tak býva. Ľudia majú nielen pekné zážitky, ale mnohí na neopatrnosť aj doplatia a skončia zle. Asi sa tomu dá len ťažko zabrániť...

Keby si mal porovnať horolezectvo za tvojich čias a dnes, motivácia dosiahnuť vrchol je zrejme stále rovnaká, no od vašich prvých expedícií do Himalájí sa toho zmenilo pomerne dosť.

Dnes sa dvaja ľudia zoberú a idú. To, čo dostaneš kúpiť v Európe, kúpiš aj v Káthmandu. Netreba prevážať stravu, výstroj, všetko tam zoženieš, je to veľké plus. Výstroj a výzbroj sú kvalitné, čím ďalej tým ľahšie. Keďže voľakedy sa nemohlo ísť do zahraničia, tak sme mali prechodené naše kopce, fungovali oddiely, bolo to viac organizované. Sedemdesiate, osemdesiate roky boli pre nás ako zázrak. Robili sa ťažké výstupy, v dobyvačnom horolezectve Československo urobilo kus roboty, zapísali sme sa do histórie. Možno by sme mali aj viac vrcholov, keby sa boli rozdelili výpravy na menšie skupiny, ale som spokojný s tým, čo sa podarilo dosiahnuť.

Prezrad', máš ešte nejaký horolezecký sen, ktorý by si si rád splnil, keby si mohol?

Dobre je tak, ako je. Ale možno Urba-

Na vrchole Tirič Mir s Ivanom Gálfym

nove veže na Gerlach. Nikdy mi nenapadlo ísť na tú stranu. Ešte v päťdesiatych rokoch, keď sme s Gálfym len začínali, sa nám tam podaril prvozostup smerom do Batizovskej doliny. Išli sme po hrebeni a nevedomky zostúpili cestou, o ktorej sme sa až neskôr dozvedeli, že to bola cesta, ktorou ako prvý vystúpil na Gerlach Samuhel.

Na konte máš viacero prvovýstupov nielen v Tatrách. Skúšal si ich niekedy zrátať?

Zatiaľ som ich nepočítal, to ma ešte len čaká, ale musím sa do toho pustiť. Mám pred sebou ešte veľa roboty.

Tvoj optimizmus je nákazlivý. S fotoaparátom na krku ťa aj v tomto veku vídať na rôznych akciách či turistických chodníkoch. Ako sa udržiaš vo forme?

Treba si kúpiť psa a chodiť s ním von. Každý deň, aj v daždi aj v snehu. Baví ma záhradka, od mladosti mám k záhradkárčeniu vzťah, otec mal ovocný sad. Vlastne teší ma každá práca, mám radosť, keď čokoľvek urobím a myslím si, že všetci ľudia, ktorí majú nejaké záujmy, sú na tom podobne. Netreba sa poddávať, treba s láskou robiť a žiť s úsmevom.

Ivan Urbanovič st. bol aj pri prvých himalájskych úspechoch československých horolezcov.

Pozn. red.:

Škoda, že písané slovo nedokáže sprostredkovať rozhovor úplne dokonale. Zvlášť v tomto prípade. Lubozvučná „líptáčtina“ v Ivanovom podaní je ozajstným zážitkom. Spolu s výrazom, odtienkami v jeho hlase, zamysleniami nad odpoveďami, ale aj chvíľkovými zaváhania pri „nanič“ otázkach vytvárajú komplexný obraz človeka, ktorý si v živote už niečo preskákaval. Neubralo mu to však na optimizme, ktorý si žiada varovanie: Pozor, mimoriadne nákazlivý! © Aj v tomto veku mu ho možno len závidieť. Už roky žije v Novej Lesnej, ktorá sa hrdí prívlastkom obec horských vodcov. Istý čas bol dokonca jej starostom.

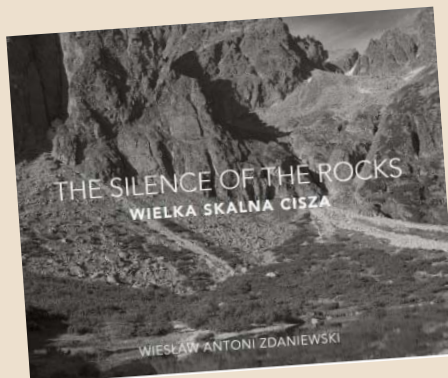
Ponorte sa do ticha hôr

 Martina Petránová

Ak túžite precítiť ticho a majestátnosť hôr, rozhodne si zalistujte v ostatnom knižnom diele poľského umeleckého fotografa Wiesława Antoni Zdaniewského. Hoci pred rokmi našiel svoj domov za veľkou mláskou, Tatry mu neprestali kolovať v krvi. Svedčia o tom nielen jeho autorské výstavy v rôznych kútoch sveta, ale i najnovší fotoalbum *Velká skalná tíš*, prostredníctvom ktorého sa podujal predstaviť výsledky svojej niekoľkoročnej práce.

Svojej povesti ani tentokrát neošlala nič dlhý. Z jeho fotografií vyžaruje pokoj, čiernobiele tóny im dodávajú hĺbku, ktorá ešte násobí mystiku hôr. Na záberoch akoby sa zastavil čas, utíchla kofónia zvukov, zmizol ruch všedných, každodenných dní a ostalo len ticho hôr, krásna nedotknutej prírody zakonzervovaná vo večnosti. Vidno, a koniec koncov aj sám autor to priznáva, že Tatry pre neho znamenajú oveľa viac než len atraktívne miesto, ktoré stojí zato, aby stislo spúšť. Sú niečím, čo človeka presahuje, vníma ich tajomno, pristu-

puje k nim s rešpektom a pokorou, možno o to väčšmi, že v ňom evokujú spomienky na jeho rannú mladosť, na obdobie, keď Morské oko bolo „horským eldorádom a zároveň miestom, kde sa končil svet“. Po rokoch sa vrátil, aby svojím objektívom

odkryl aj túto, v detstve pre neho zakázanú zem. Tajomná terra incognita sa vďaka jeho záberom teraz odhaľuje v celej svojej nahote, panoptiku foriem a tvarov, nepoškvrnenej kráse, ktorá miestami hoci doslova mrazí, zanecháva pozitívnu emóciu. A presne o tom má byť umenie.

Zdaniewského fotografie nebadane vtiahnu človeka do sveta všeobjímajúceho skalného ticha, dovoľia mu aspoň na chvíľu ignorovať bežný život a dajú mu príležitosť zastaviť neúprosne plynúci čas. I keď len na chvíľku. Talent zachytiť ten správny okamih má takpovediac v krvi, veď fotografii sa venoval aj jeho otec. Navyše, tatranská fotografia má v Poľsku dlhú tradíciu, mená ako Mieczysław Karłowicz, Stanisław Ignacy Witkiewicz, zvaný Witkacy, Awit Szubert, Henryk Hermanowicz, Stanisław Bizański, Zbigniew Łagocki, Stanisław Krygowski alebo Jan Sunderland asi ani netreba osobitne predstavovať.

Kniha ponúka takmer dvesto záberov z poľskej i slovenskej strany Tatier. Jej názov kopíruje názov výstavy, v rámci ktorej autor medzi rokmi 2007 a 2018 predstavil výber svojich fotografií na viacerých miestach. Jedným z nich bolo Múzeum TANAP-u v Tatranskej Lomnici, ktoré pred štyrmi rokmi hostilo aj jeho snímky z pre našinca exotického Patagónie. Už pri letnom pohľade na stránky publikácie je zrejmý nielen jeho vrúcny vzťah k Tatrám, ale aj skutočnosť, že ich vníma ako jeden celok, jedno horstvo, ktoré nedelia žiadne hranice.

Fotoalbum vydal poľský Instytut Wydawniczy Książka i Prasaalbumy.

„Barabášovka“ brala tretiu Grand Prix v rade

Október pod Tatrami prišiel tradične s ponukou pozrieť sa na majestátne hory, silné príbehy z väčších nadmorských výšok i extrémne športové výkony cez objektív kamery. Jubilejný 30. ročník Medzinárodného festivalu horských filmov (MFHF) doprial Grand Prix filmu *Horský vodca* zo strižne Pavla Barabáša, meno domáceho režiséra sa objavilo pri hlavnej cene aj v predošlých dvoch ročníkoch. Najnovšiu „barabášovku“ o vodcovskom remese „ovenčila“ i Cena diváka.

↑ Jana Tomalová © Martina Petránová

V „základnom tábore“, vo veľkej zasaďke Mestského úradu v Poprade, si nadšenci horskej kinematografie pozreli spolu 51 filmov, ktoré prešli predvýberovým sitom organizátorov. Porotkyne Gabriela Rečková zo Slovenska, Martina Grmolenská z Česka a Barbara Jendrzejczyk z Poľska sa na hlavnej cene zhodli jednomyselne. „*Horský vodca* získal Grand Prix, pretože sa v ňom spojili silné témy. Bol to život horských vodcov, ktorých práca je psychicky a fyzicky náročná, čo bolo vo filme vidno. Pre mňa bolo dôležité, že sa to spojilo vo filmovom spracovaní. Barabáš používa zmeny perspektívy z osobnej na celkovú, a to sledovala kamera. Okrem toho, že to boli silné príbehy samé o sebe, film mal aj pridanú hodnotu, bol krásne urobený,“ zhodnotila Grmolenská a jej poľská kolegyňa vyzdvihla i edukatívny rozmer snímky.

Porotcovská trojica sa zhodla, že sa snažila pozeráť na filmy aj „chlapskými očami“.

Dámsky trojlístok sa snažil mať pri hodnotení na vedomí chýbajúci mužský element. „My ako ženy sme sa viac zamerali na to, čo chce film povedať, na emóciu, ktorú chce vyjadriť, a možno menej na športový výkon, aj keď i ten sme posudzovali,“ prezradila Rečková, ktorá sa do porotcovského kresla posadila ako niekdajšia spoluorganizátorka prvých ročníkov MFHF. Na festival sa pozrela s odstupom času aj z inej pozície: „Tie filmy sa zmenili aj nezmenili. Ľudia stále točia filmy, stále chodia do hôr hľadať vnútornú harmóniu a nezmenilo sa ani to, že ju hľadajú v adrenalínových situáciách. Zmenila sa technika a úroveň športových výkonov, pretože to, čo bolo pred tridsiatimi rokmi vrcholom, je už v týchto dobách prekonané. Stále sa hľadajú limitnejšie a limitnejšie adrenalínové situácie.“

Práve posun v kvalite filmovej techniky za ostatných tridsať rokov spomenula

aj riaditeľka MFHF Mária Hámor. Najmä letecké zábery prinášajú 3D pohľad, ktorý asi najviac prekvapí pri „domácich“ štítoch. „Viem, že sa mi to stalo pri *Horskom vodcovi*, kde bol záber na Prostredný hrot a povedala som si, toto je odkiaľ? Lebo je to úplne iný pohľad, kto už sa pozerá na kopec z vtáčej perspektívy?“, zamyslela sa Hámor, ktorá pri hodnotení úrovne festivalových filmov, ale aj celkovej horskej kinematografie, ocenila stredoeurópskych filmárov. „Všetkých 51 filmov bolo veľmi dobrých, kvalitných. Sú produkcie od rôznych športových značiek, ktoré majú neskutočné množstvo prostriedkov a zhruba vieme, v akých podmienkach robia slovenskí či poľskí filmári. Ja si dovoľm tvrdiť, že tento náš východný blok naozaj môže konkurovať americkým alebo anglickým produkciám,“ vyjadrila sa Hámor.

Cena poroty putuje do Kanady pre Heather Mosher za film *Nie si v tom sama*. Medzinárodnú dámsku trojicu oslovil veľmi silný príbeh podľa motto: „Žijeme v horách, lebo z nich čerpáme energiu. No ako máme žiť, keď nás pripravujú o život?“ Za snímku *Cesta* dostal Wojtek Kozakiewicz Cenu za nadštandardne kreatívny prístup. V čiernobielym šate sprevádzajú autentické zvuky hlavnú myšlienku, že práve cesta je cieľom. Rasto Hatjar so svojou *Štítovou stenou* oslovil porotu zaujímavým a komplexným spracovaním skvelého športového výkonu. Slovenský režisér si z 30. ročníka odniesol Cenu za zobrazenie lezeckého výkonu a jej alternatíva s lyžiarskym výkonom ide do Poľska Jakubovi Gzelovi za *Doo Sar. Film z lyžiarskej expedície v Karakorame*. Okrem kvalitných športových výkonov dáva váhu aj rešpektu k horám a miestnym obyvateľom. Ocenenie zázemia každého výkonu v horách porota udelila Markéte Ekrť Válkovej za film *Mára jde do nebe*. Za každým športovým výkonom Máru Holečka stojí rodina aj priatelia, film dovolí nazrieť na kladné i záporné emócie, ktoré prináša správanie hlavného protagonistu. Porota udelila i čestné uznanie pre francúzsku snímku *Yukon: biely sen* od režiséra Mathieu Le Lay.

Festival priniesol viaceré filmy, ktoré by si zaslúžili cenu, porota vyzdvihla najmä jeden. „Mal pre nás veľkú výpovednú hodnotu, ale nespĺňal všetky kritéria, ktoré sme si nastavili, no film *#Byť* je naozaj veľmi citlivo urobený,“ uzavrela Rečková. ◀

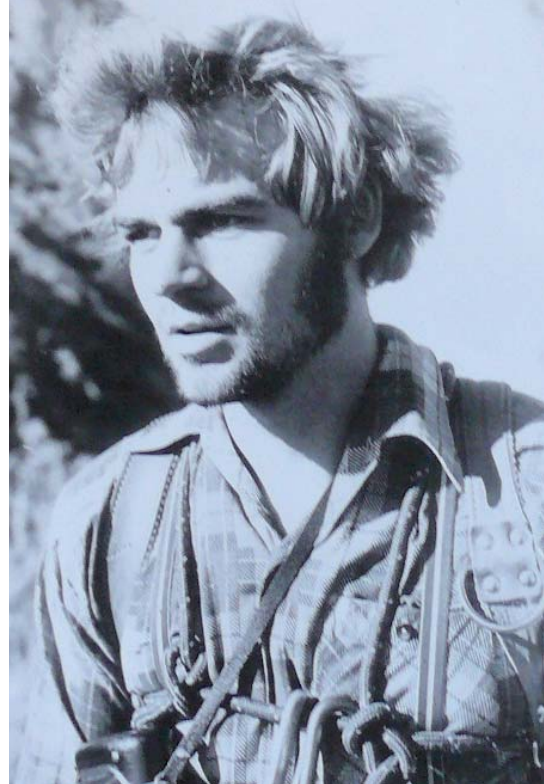

V osmdesátých letech minulého století patřil k významným československým horolezcům. Narodil se na Moravském Slovácku 20. března 1952 do rodiny s pěti dětmi. Letos by se Jindřich Martiš dožil sedmdesát let – kdyby v listopadu před čtvrtstoletím tragicky nezahynul pod Annapurnou.

Alena Bartošíková archiv rodiny Jindřicha Martiša

Svémi sportovními výkony a neuvěřitelnou fyzickou odolností, houževnatostí a vůlí si vybudoval pozici v československé reprezentaci a zúčastnil se několika himálajských expedic. Dvakrát byl na Janu (v roce 1979 a 1981), dále na Lhotse Shar (1984), Dhaulagiri (1984), Everestu (1987), Kangčendžonze (1987) a Annapurně (1988). Vrcholovým výstupům v Himálaji předcházely výstupy v pohoří Alp, poté

měl jít na vrchol Dhaulagiri (8 167 m). S sebou měl malou krojovanou panenku, dárek od nás, kterou chtěl zanechat na kopci. Místo na vrchol sestupoval dolů a vedl potácejícího se Standu Šilhána, který byl v dost hrozném stavu a měl omrzlé prsty. Svedl ho do bezpečí třetího tábora. I tak někdy končí expedice a úspěch tkví v tom, že se vrátí všichni účastníci živí.

Tatranec ze Slovácka

na Kavkazu, Pamíru, ve Fanských horách, na expedici v Chile a na Kilimandžáro v Africe. Na vrcholu své první osmitisícovky stanul až při své šesté himálajské expedici na Annapurnu v roce 1988. Kdyby bylo horolezectví olympijskou disciplínou, byl by jistě zařazen mezi olympioniky.

Potkávali jsme se s ním jak v Uherském Brodě na besedách, tak ve Vysokých Tatrách, kde pracoval jako údržbář v hotelu Šport ve Starém Smokovci. Tam nám zajišťoval noclehy přímo v centru Vysokých Tater, abychom nemuseli ztrácet čas dojížděním. Mému muži věnoval neobyčejný dárek k padesátým narozeninám, a sice výstup na Gerlach. Pod jeho vedením to byl úžasný zážitek v horkém červencovém počasí. Zažívali jsme neskutečnou žízeň, poněvadž veškeré tekutiny jsme vypili už při výstupu na Kvetnicovou věž. Když jsme se na zpáteční cestě, po třináctihodinovém lezení a pochodu zastavili v kavárně Kamzík v Tatranské Poliance na občerstvení, ptali se ho místní lidé: „Tak čo, Gerlach padol?“ On horolezec, který měl hory vždy v úctě, ať to byly Tatry, nebo Himálaje, by to nikdy neřekl. S úsměvem odpověděl: „Jsme rádi, že jsme to zvládli v pohodě, bez komplikací.“ A v tom měl pravdu. Pro nás to byl, pod jeho vedením, celoživotní zážitek.

Až později jsem se z několika publikací z výstupů v Himálajích dozvěděla, že Jindra patřil mezi nejpracovitější lidi na expedicích. Co se týkalo zajišťování trasy fixními lany, často až do nejvyšších táborů, i vynásek potravin a materiálu. Zabezpečoval cestu do sedla a příští den

žil ve Vysokých Tatrách, v Tatranské Poliance. Z každé cesty se vracel domů, do Dolního Němčí. K jeho nedožitém šedesátinám uspořádala místní knihovna pod patronátem Obecního úřadu v Dolním Němčí a jeho rodinou vzpomínkové odpoledne věnované výjimečnému rodákovi a moravskému patriotovi. Konalo se v kulturním domě. Zúčastnila se skupina horolezců ze Starého Města, se kterými Jindra začínal. Z Vysokých Tater přijeli horolezci Zdislav Drlík a Jarýk Stejskal s manželkou.

» Člověk vystupuje na vrcholy, aby viděl více do dalek i do hloubky, protože jenom rozhled a poznání mu umožňují více se přiblížit sám sobě. «

Jindřich Martiš

Dále ze Slovenska přijel fotograf Ladislav Gulik, se kterým Jindra absolvoval cestu na Novou Guineu. Byli tu jeho učitelé, přátelé, rodina, bývalá manželka Lenka a dcera Petra, asi tři stovky hostů. Promítaly se letité filmy ze začátku, kdy je, tenkrát ještě žáky, bral do hor pan učitel Jiří Stojan. Byl to on, kdo u Jindry vzbudil zájem o horolezectví. Dále to byly dokumentární filmy z výstupů v pohoří Himálaji. Nakonec promítli zajímavý dokument jeho dospělých dětí – Marka a Petry – o cestě do Himálajů z podzimu 2011, kdy se vypravili na jeho hrob. Našli šerpu, který Jindru pochoval v dalekém Nepálu, pod „jeho“ osmitisícovkou Annapurnou (8 091 m).

Pro nás, jeho sportovní přátele je dodnes nepochopitelné, že člověk, který znal záladnosti hor i počasí, zkušený horolezec,

který prožil polovinu života ve Vysokých Tatrách, zahynul 5. listopadu 1997 v nepálském Himálaji v lavině ze sněhu a ledu. Stalo se to při fotografování v blízkosti sedla Thorung-La (5 416 m) v regionu Annapurny při trekingové výpravě kolem této hory, na jejímž vrcholu stanul v roce 1988. Jako by se vrátil, aby za svůj bezpečný výstup zaplatil dodatečně daň.

Každý člověk na této zemi zanechá nějakou stopu. Rodák z Dolního Němčí zasvětil svůj život horám a zanechal po sobě

nesmazatelnou stopu. Annapurna mu dovolila, aby vystoupil na její vrchol a splnil si tak svůj sen. A byla to právě tato hora, která mu život také vzala – a zmařila sny, které měl ještě před sebou. ◀

Pozn. red.:

Autorka textu je spisovatelka a scenáristka. V časech, keď bol Jindřich Martiš na vrchole svojej horolezeckej kariéry, prepisovala jeho reporty z expedícií a sprostredkovala ich rôznym denníkom a časopisom, ktoré vtedy vychádzali v Československu. Čitatelia si mohli zážitky Tatranca, ktorému v žilách kolovala krv Moravského Slovácka, prečítať napríklad v Československom športe, Lidovej demokracii, Rovnosti či Slováckych novinách, ktoré vtedy niesli názov Slovácká Jiskra. Spolu s manželom boli nielen Martišovými dlhoročnými osobnými priateľmi, ale aj vášnivými Tatrancami. V slovenských veľhorách strávili množstvo neopakovateľných chvíľ, na ktoré Alena Bartošíková dodnes rada spomína. Pre zachovanie autenticity uverejňujeme jej text v pôvodnom znení, keďže čeština je zrozumiteľná i pre slovenských čitateľov.

Křížovka

Anton Hajovský

Lyžičník tatranský – (*tajnička 1*) rozšířený na Slovensku a v Poľsku – je trváca, päť až dvadsať centimetrov vysoká bylina. Prízemné listy sú dlhostopkaté, s okrúhlasto obličkovitými až srdcovitými, spravidla osem až šestnásť milimetrov dlhými čepeľami. Horné byľové listy sediace, na báze srdcovito alebo šípovito poloobjímavé. Strapce sú na začiatku kvitnutia stiahnuté, postupne sa predlžujú. Korunné lupienky sú päť až sedem milimetrov dlhé, smotanovo biele až krémovo žlté. Plodom tejto rastlinky je elipsovité, k obidvom koncom postupne zúžená (*tajnička 2*). Kvitne v júli až v septembri. Vyskytuje sa vo vlhkých štrbinách, v sutinách (*tajnička 3*) a granitových skál, vo vysokohorských prameniskách, na brehoch potokov a plies v alpskom až (*tajnička 4*) stupni. V súčasnosti ho môžeme nájsť na asi pätnástich lokalitách v Západných či Vysokých Tatrách. V roku 1926 bol zaznamenaný aj v okolí Liptovskej Tepličky v Nízkych Tatrách, lokalitu sa však neskôr nepodarilo potvrdiť. V roku 1968 bol druh umelo vysievajú na viacerých miestach v centrálnej časti Nízkych Tatier, ale neúspešne. Veľkosť populácií druhu, ako aj ich počet na Slovensku sú stabilizované. Medzi hlavné faktory (*tajnička 5*) patria erózia stanovišťa, v menšej miere spásanie zverou a poškodzovanie (*tajnička 6*).

Legenda

Vodorovne: A. Bicí hudobný nástroj – *tajnička 4*. – Oznamí úradom – brazílsky futbalista – starorímsky úradník – Chaplinova manželka. – C. Vojenská jednotka – liečivá bylina – obopol – priestor v kaldere sopky. – D. Fínske jazero – odpojil – prechod cez rieku – skratka juniora. – E. Výstuha palubných otvorov – *tajnička 1* – sopečný tuf – predpona (nový). – F. EČV Tvrdošina – dvojice – zúrivosť – súrodenec – český kameraman (Jan, 1899 – 1972). – G. Druh jaštera – prirodzená povaha – bavlnená tkanina. – H. Rodičky – klesá – cestoval, po česky – samica psa – značka nobelia. – I. Dietlova sestrička – nevenuje – *tajnička 2* – jedenkrát. – J. Letecký oddiel – predpona (bilióntina) – trojuholníková šatka – odborné články. – K. Strata kontroly vôľou – plavidlá – zlostník – staroegyptský boh slnka. – L. Český, neskôr nemecký šachista, (Vlastimil, 1944) – český spisovateľ –

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
A																	
B																	
C																	
D																	
E																	
F																	
G																	
H																	
I																	
J																	
K																	
L																	
M																	

stýkač, po česky – popri. – M. *Tajnička 3* – napodobenina.

Zvisle: 1. *Tajnička 6* – nemecký futbalista (Philipp, *1983). – 2. Mytologický krásavec – predpona (miliardtina) – kanadský hokejista (Matt, *1983). – 3. Strašil – značka lyžiarskych vlekov – stupeň veľkosti písma. – 4. Tamto – vymedzené časti územia – nejestvujúci človek. – 5. Armádne výcvikové stredisko – nápis na kríži – šumivé víno – EČV Bánoviec nad Bebravou. – 6. Melódia, po anglicky – vokalizovaná predložka – francúzska báseň. – 7. Morské ryby – vidí – stavba cez rieku. – 8. Typ ruských áut – zbavuje prachu – krídlatý hmyz. – 9. Značka brómu – líčite – severovýchod. – 10. Synovec – šteká – jubilejný. – 11. Modla – šúchal – český spevák, skladateľ a textár (Petr, *1944). – 12. Vyrábal veniec – odoberal – menšia sklenená nádoba. – 13. Falošný, po maďarsky – mongolský pastier – sušienka – ovos, po anglicky. – 14. Vodná rastlina – značka batérií – Česká republika. – 15. Sever, po nemecky – uzlík v tkanine – závora. – 16. Osobné zámeno – konzumujete – nemecký idealistický filozof (Paul, 1854 – 1924). – 17. Praobyvateľ Nového Zélandu – *tajnička 5*.

Pomôcky: Avelar – Hort.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži do **31. decembra 2022**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely hodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania.

Komu pôjde výhra?

Do hľadania chýbajúcich tajničiek v krížovkovom texte o zvončeku hrubokoreňovom z čísla 4/2022 sa pustilo 35 čitateľov, ktorí nám do redakcie aj poslali svoje riešenia e-mailom alebo poštou. Okrem dvoch všetci našli správne odpovede: 1. chlpatá; 2. metline; 3. lesoch; 4. vápencový substrát; 5. Bukovských vrchoch; 6. nadmerná pasta; 7. endemit.

Šťastie pri žrebovaní o knihu *Tatranské štíty a ľudia* z domáceho vydavateľstva IB Vysoké Tatry sa tentokrát usmialo na **Lukáša Haranta z Konskej**.

Srdečne blahoželáme!

Milí fotehádači, hovorí sa, že viac hláv – viac kapusty. 😊 Keď som vás vyzval, aby ste brázdili tatranskými hrebeňmi a našli čo najviac tatranských rohov, netušil som, ako ma vyškolíte. Obyčajne som ja za „múdreho“ a vy, ako žiačikovia pri tabuli, sa nsmelo snažíte odpovedať na moje zálučné otázky. Ja „trubiroh“ som si pamätal len štyri rohy – Granátový roh v hrebeni Rohatej veže, Javorový roh v hrebeni Javorových veží, oproti nemu Svišťový roh vo Svišťovom hrebeni a tretí nad Rovenkami zvaný Kresaný – poznajú ho najmä skialpinisti obľubujúci Malý závrat.

Hneď po publikovaní článku sa mi ozval jeden z najväčších znalcov Tatier a môj kamarát Jožo Gurník. Okrem zoznamu tatranských rohov ma povzbudil v ďalšom písaní fotehádaniek. Veľmi si to vážim, o to viac, že som od iného tatranského barda zažil aj negatívnu reakciu na moje výplody... V jeho zozname bol ešte Východný a Západný Volí roh v hlavnom hrebeni nad Mengusovskou dolinou a Kozí roh v hrebeni Ostrej – pamätáte si ešte na KAKAO? 😊 Asi najviac ma však vyškolil jeden čitateľ, ktorý uviedol aj Hrubý roh. V mape som taký nenašiel, no okamžite som siahol po knihe *Tatranské hrebene – názvoslovie* od Viktora Uherku. Zatiaľ vyšli dve časti a práve v tej druhej na fotke zobrazujúcej hrebeň Hrubej veže na mňa žmurkala nenápadná vežička s týmto názvom. Aby sme boli úplní, patria tu aj Baranie rohy. Iný čitateľ o nich píše, že nechápe, ako prišli k svojmu názvu. Moje vysvetlenie: ak sa na nich pozriete v zime z Popradu, tak zasnežená vrcholová terasa má tvar zakrúteného baranieho rohu.

Vážení odborníci, po úvode našej schôdze ROH 😊, mi dovoľte prejsť k samotnej správnej odpovedi. Na fotke sa objavil prvý zo zoznamu – Granátový roh. Nachádza sa v juhovýchodnom hrebeni Bradavice, zvanom Velické granáty. Hrebeň sa začína v Kvetnicovom sedle a prvý vrchol tvorí Rohatá veža. Pokračuje Granátovými vežami, Dvojitou vežou a končí vo Velickej kope, presnejšie vo Velických hrboch. Pod hrebeňom Granátových veží sa tiahne výrazná, široká trávnatá rampa – Granátová lávka. V podobe nádhernej bielej stuhy ju môžete rozoznať vpravo od Gerlachu, ak si niekedy v zime alebo na jar „vybehnete“ na Kráľovu hoľu. Táto lávka začína v podstate sutinovým poľom neďaleko Vyšnej Velickej polany – magistrálou asi desať minút chádzou od Sliezskeho domu – a končí až niekde v Sedle pod Kupolou. Od pamätníkov viem, že v minulosti ňou často chodievali turisti zoskupení okolo Martina Gavalára a Martina Galloviča, duchovných otcov kaplnky v Tatranskej Polianke a autorov originálneho kríža – totému, ktorý sa pred ňou nachádza. Ich výstupy po nedelnej omši na Dvojitú vežu sa takmer stali tradíciou. V súčasnosti je pohyb po Granátovej lávke z dôvodu ochrany prírody zakázaný a horolezci by na

Fotohádanka

📍 📷 Martin Maličký

zostup mali používať starý poľovnícky chodník vedúci čiastočne Granátovým žlabom. Pod Granátovou lávkou sa nachádza dolný pás – tzv. Granátové steny, ktoré siahajú až na samotné dno Velickej doliny, presnejšie do Kvetnice.

Lezci sa začali výraznejšie zaujímať o Velické granáty až v päťdesiatych rokoch minulého storočia. Vzhľadom na vysokú návštevnosť Velickej doliny a jej ľahkú a rýchlu dostupnosť to možno niekoho prekvapí. Dôvodom je pravdepodobne zložitá konfigurácia terénu. Spleť vežičiek, kolmých stien a žliabkov tu vytvára jeden z najimpozantnejších tatranských labyrintov. K lezecky najzaujímavejším patria najmä Granátová a Velická stena. Prvá z nich je vysoká zhruba 400 metrov a nájdete v nej V. – VI. lahôdky od klasikov ako Ivan Gálfy, Ivan Urbanovič, Milan Kriššák, Juraj Weincziller, Ladislav Janiga, Ivan Mátray či Alexander Luczy, ako aj moderné cesty z dielne Vlada Tataru, Ludovíta Gibasa, Jána Kořínka, Antona Suchého. Vo Velickej stene je populárna najmä odisťená Cesta cez výlom, tzv. Poľská cesta, no bezkonkurenčnou „topkou“ sa v posledných rokoch stala Jubilejná cesta na Velický zub, vľavo od Velickej steny. Ide o cestu klasifikácie IV. Autori Martin Murár a Jozef Palásthy ju očistili od voľných skál a nadštandardne husto osadili istiace body, čím cestu predurčili najmä pre začiatočníkov, vodcov s klientmi, ba dokonca deti v sprievode skúsených dospělých.

Musím sa priznať, že Velické granáty som si aj ja veľmi obľúbil. Pevná skala, rýchly nástup a pohodlný zostup ma jednoducho dostali. Zastavím sa pri nich ešte z ďalšieho dôvodu. Rád by som na ich príklade upozornil na jeden neuh typický pre Tatry. Počas takmer troch desiatok rokov strávených v tatranských stenách som si všimol, že autori horolezeckých sprievodcov preberajú nákresy jeden od druhého. Žiaľ, často aj s chybami. Úplne ukázkovou je tzv. úniková cesta z kotla v Granátovej stene. Veľakrát som do nej po-

zeral z doliny, ako aj priamo zo steny a nijako mi to nevychádzalo. Nuž som tam naliezol presne podľa zakreslenej línie. Sprievodca z roku 2018 ju skopiroval z päťdesiat rokov starej knihy. Ako som očakával, zanedlho som maturoval v zvislých, machom obrastených skalách. Trocha som sa rozhladol a únikovú cestu som nakoniec objavil niekoľko desiatok metrov nižšie... V tomto by som rád vzdal hold Palovi Jackovičovi. Na jeho sprievodcov sa môžete spoľahnúť ako na Písmo sväté. Každú zakreslenú cestu má aj preleznú. A tak by to malo byť...

Priatelia – turisti, je jeseň, dni sa krátia a my sme sa trocha zdržali. K dnešnej fotehádanke to už našťastie nemáme ďaleko. Verím, že ju všetci uhádnete. Ak sa vám bude zdať príliš ľahká, tak napíšte, odkiaľ bola nasnímaná.

Svoje tipy posielajte e-mailom alebo poštou na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 31. decembra 2022**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

Rohatá fotehádková otázka z čísla 4/2022 čitateľov potrápila. Niektorí si v snahe rozlúsknuť ju prizvali na pomoc aj mapu. Do redakcie nám prišlo 30 odpovedí, polovica z nich bola správna. Okrem Granátového rohu a Rohatej veže sa najčastejšie skloňoval Kresaný roh, medzi tipmi sa však objavil aj Kozí, Javorový či Pyšný roh. Knihu *Česká stopa v Tatrách* od autorského kolektívu pod taktovkou publicistu Mikuláša Argalácsa za správnu odpoveď posielame do Čiech **Lenke Ondrušovej z Huštěnovic**.

Srdečne blahoželáme!

